

VĚRA OLIVOVÁ, *ČESKOSLOVENSKO-SOVĚTSKÉ VZTAHY V LETECH 1918—1922*. Naše vojsko, Praha 1957, strán 641.

Autorka tejto práce stála pred zložitou a pomerne ťažkou úlohou. Musela — ako sama píše v úvode — sústavne sledovať dve línie danej úlohy: líniu oficiálnej medzinárodnej politiky a politiky československej vlády voči vláde sovietskej a líniu pomeru ľudových mäs k sovietskemu Rusku. Prvá kapitola presvedčí čitateľa o tom, že práca je založená na prískume rozsiahleho pramenného materiálu, najmä početných ústredných archívov. Dokumenty, ktoré autorka použila, boli dosiaľ prevažne neznáme a už ich samo spracovanie robí štúdiu neobyčajne zaujímavou, pútavou a hodnotnou.

Publikácia pozostáva z dvoch častí, z ktorých druhá je vlastne výberom dokumentov. Závažnosť publikácie nás núti, aby sme sa podrobnejšie oboznámili s jej obsahom. Prvá časť sa začína stručným prehľadom udalostí roku 1917, najmä ohlasom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v našich krajinách. Táto kapitola vychádza z najväčšej časti zo známej literatúry. Až tretia kapitola tvorí začiatok jadra tejto knihy. Rieši otázku vojnových zajatcov. Už tu vidieť, ako československá vláda dodržiavala zásadnú líniu svojej politiky v súlade s dohodovými štátmi. Buržoázia si neželala, aby sa československí zajatci vrátili v Ruska do vlasti, obávala sa ich komunistického presvedčenia. Minister Beneš hrozil dokonca z Paríža demisiou, ak sa neurobí koniec nebezpečenstva komunizmu v ČSR a ak zajatci — komunisti — ktorí sa už vrátili domov, nebudú verejne odsúdení. Aj výkonný výbor sociálnej demokracie sa verejne vyslovil proti revolučnej taktike ruských komunistov a jej prívržencov v ČSR považoval za svojich nepriateľov. Výnimku tvorilo Kladno, ktoré sa postavilo proti tomuto rozhodnutiu. Je zaujímavé sledovať, ako mnohých zajatcov — komunistov — zatýkali už na našich hraniciach, ako všetkých zajatcov triedili na „neškodných“ (z hľadiska buržoázie), „pochybných“ a „podozrivých“. Repatriácia ruských zajatcov z ČSR narážala na ešte väčšie ťažkosti. Československá buržoázia márne robila v ruských zajateckých táboroch (Choceň, Josefov, Něm, Jablonné) niekoľkonásobný nábor pre kontrarevolučné ruské vojenské formácie.

Ďalej autorka sleduje účasť československej vlády na intervenčnej politike roku 1919. Vychádza pritom zo zistenia, že revolučná situácia v našich krajinách znemožnila, aby sa československá buržoázia ešte viac zapojila do protisovietskych vojnových akcií. Napriek tomu buržoázia zďaleka nezostala neutrálnou. Známa je akcia B. Savinkova, ktorý za podpory vlády sústreďoval na našom území bývalých zajatcov a budoval dobrovoľnícku armádu z Čechov a Slovákov. Ďalšou úlohou československej vlády bola podpora poľských intervenčných armád. Z tohto príkladu obzvlášť jasne vyniká protisovietske zameranie vlády. Podporu Poľsku, najmä prevoz zbraní, uskutočnila vláda napriek ostrým rozporom medzi ČSR a Poľskom. Iným dôkazom intervenčnej politiky československej vlády bolo jej úzke spojenie s Denikinom a jeho kontrarevolučnou armádou, pri ktorej bol dokonca aj oficiálny československý zástupca. Táto forma otvorenej formy intervencie bola Kramářovým dielom,

zatiaľ čo druhá časť československej buržoázie, vedená Masarykom a Benešom, volila oveľa opatrnejší a obozretnejší postup. Na jeseň roku 1919 prišla na naše územie osobitná hospodárska misia Denikinovej vlády, s ktorou sa uzavrela zmluva o niektorých obchodných transakciách. Celé rokovanie pripravil v značnej miere Kramář, keď osobne navštívil Denikina v Rusku. Československá misia, ktorá potom prišla do Ruska k Denikinovi, bola prinútená spolu s Denikinovým vojskom ujsť pred Červenou armádou. Kapitola sa končí stručným rozborom činnosti légii a uvádza literatúru, týkajúcu sa tohto problému. Autorka v tejto kapitole často používa pojem „revolučná situácia“ bez toho, aby ho vysvetlila alebo aby vychádzala z rozboru situácie, ktorá by jej záver potvrdila. Ide tu o závažný problém, ktorý autorka vonkoncom obišla, a pritom na ňom stavá ako na známej a bežnej skutočnosti.

Nasledujúce stránky sú venované druhej línii československo-sovietskych vzťahov, hnutiu marxistickej ľavice na obranu sovietskej krajiny. Vzťah ľavice bol od samého začiatku existujúcej sovietskej vlády ujasnený. Ľavica čoskoro pochopila aj to, aký význam bude alebo môže mať proletárske Rusko pre naše dejiny. Prostredníctvom ľavice, ktorá získavala vedomosti o Rusku najmä od ruských zajatcov, zoznamoval sa náš proletariát s ozajstnou skutočnosťou v Rusku. Ľavica si našla významných pomocníkov a podporu v „Socialistické radě osvětových dělníků“, členmi ktorej boli napríklad S. K. Neumann, Jos. Hora, H. Malířová, Ant. Sova, Fráňa Šrámek, Ivan Olbracht; druhým spojencom ľavice bol Zdeněk Nejedlý. Iniciatívy konkrétneho robotníckeho hnutia sa chopilo Kladno a vytýčilo požiadavku robotníckych rád. To bola požiadavka, ktorá sa zrodila pod priamym vplyvom ruských revolučných udalostí. To bol prvý pokus nášho proletariátu prejsť od poznania sovietskych skúseností k ich praktickému uplatneniu. Československý proletariát sa zúčastnil aj na Dni medzinárodnej solidarity so sovietskym Ruskom 21. júla 1919. Iniciátorom bola opäť ľavica. Sociálna demokracia svojím otáľavým postojom však zavinila, že pripravované demonštrácie sa uskutočnili iba na niekoľkých miestach. Podľa doterajšieho zistenia sa uskutočnili v Prahe, Brne a na Kladne. Proletariát manifestoval proti intervencii a za návrat českých zajatcov z Ruska, ktorý československá vláda ustavične hamovala. Po rozohnaní Kolčakových vojenských oddielov hnutie ešte zosilnelo. Československý proletariát pod vedením ľavice žiadal, aby československá vláda okamžite nadviazala priateľské styky so sovietskym Ruskom. Prinútila sociálnu demokraciu, aby túto požiadavku pojala do uznesenia zo dňa 14. 11. 1919.

Všetko toto zapríčinilo, že ďalšie mesiace boli ovplyvnené snahou robotníctva a ľavice prinútiť vládu, aby priamo a verejne rokovala s Ruskom. Napokon buržoáziu nútili k tomuto aj hospodárske potreby; aj medzinárodná situácia tomuto nahrávala. Československá vláda musela zmierniť kategorické odmietanie o akomkoľvek rokovaní so sovietskym Ruskom. Napriek tomu sa pokúšala usmerniť celé rokovanie tak, aby jej zástupcovia prechádzali do styku viac-menej so súkromnými hospodárskymi organizáciami v Rusku, nezávisle od sovietskej vlády. Prítom robotníci neprestávali demonštrovať za nadviazanie priateľských stykov medzi oboma vládami. A okrem toho kategoricky žiadali, aby sa rokovania zúčastnili aj zástupcovia robotníkov. Nútili vedenie sociálnej demokracie, aby neodkladne nadviazalo styky s ruskými komunistami a s predstaviteľmi III. internacionály. Československú vládu najviac vyviedla z konceptu požiadavka robotníckej kontroly pri rokovaní so sovietskou vládou. Za týchto okolností musela československá vláda odpovedať na sovietsku nótu, ktorá navrhovala nadviazanie priateľských stykov medzi obidvoma krajinami. Urobila tak 10. apríla 1920, hoci nie priamo a otvorene. Beneš napríklad v odpovedi odmieta uzavretie mieru so sovietskym Ruskom s odôvodnením, že ČSR nikdy nebolo vo vojnovom stave s Ruskom. Tým odsunul hlavnú otázku na vedľajšiu koľaj. Po niekoľkých ďalších sovietskych nótach bola naša vláda prinútená verejne prejavíť súhlas s tým, aby sa okamžite

začalo rokovať o repatriácii ruských zajatcov v ČSR do vlasti. Napriek všetkým prietahom vydala československá vláda začiatkom júla 1920 povolenie sovietskej vláde, aby k nám vyslala repatriačnú misiu.

Nové obdobie boja československého proletariátu na obranu sovietskeho Ruska tvorili podľa V. Olivovej letné mesiace roku 1920. Proletariát na Morave, Slovensku i Zakarpatskej Ukrajine bol postupne získaný pre myšlienku robotníckych rád. Konkrétnym prejavom sympatií so sovietskou vládou bolo hnutie robotníkov — predovšetkým železničiarov — proti transportu zbraní a iného vojenského materiálu na bojiská. Najmä na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine nadobúdalo revolučné hnutie čoraz búrlivejší rozmach. Československá vláda, ktorá v prvom období intervencie robila Poľsku fažkosti a hamovala dovoz vojenského materiálu, čoskoro ustúpila a povoľovala transporty. Na druhej strane proletariát čoraz nadšenejšie vítal zprávy svojich zástupcov, ktorým sa pošťastilo navštíviť Rusko (B. Šmeral, A. Zápotocký). Hnutie československého proletariátu za víťazstvo sovietskeho Ruska vyvrcholilo v auguste 1920, v dosiaľ nevidanej manifestácii a demonštrácii 19. augusta. Proletariát žiadal, aby sa s Ruskom okamžite nadviazali normálne diplomatické styky.

Po poľskej intervencii sa československá vláda usilovala nadviazať prerušené hospodárske styky s Ruskom, no ešte stále postupovala v protisovietskom duchu. Československá oficiálna politika začala na prelome rokov 1920/21 zostreň protisovietsky kurz, ktorý vyplýval z presvedčenia o neďalekom páde sovietskej vlády. Toto sa prejavilo v najväčšej miere v období kronštadtského povstania. Československá vláda mala vypracovaný aj tzv. plán „B“, ktorý sa mal použiť pri všeobecne očakávanom útoku na sovietske Rusko. Stav a rozmiestnenie sovietskych vojsk bol si v Rusku zistiť osobne vedúci československej tajnej polície J. Hajšman. Po páde Kronštadu československá vláda opätovne zintenzívnila obchodné rokovanie s Ruskom. Urobila to aj pod tlakom niektorých priemyselných kruhov ČSR. Výsledkom rokovania bola dohoda o vzájomnom vyslaní obchodných misií. V druhej polovici roku 1921 československý obchod so sovietskym Ruskom mal už kladné výsledky.

Autorka venovala veľa miesta významným akciám na pomoc hladujúcemu sovietskemu ľudu v rokoch 1921/22. Hneď po žiadosti sovietskej vlády o pomoc vydala KSČ výzvu (30. 8. 1921), aby sa členovia strany čo najaktívnejšie zúčastnili tejto pomoci. Aj československá vláda prijala uznesenie, že sa zúčastní pomocnej akcie a vytvorila tzv. Stály medziministerský výbor pre československú pomoc v Rusku. V septembri 1921 vláda dokonca usporiadala verejnú zbierku. No zameranie vládnej pomoci v Rusku bolo pochybné. Vláda totiž vyzývala občanov, aby venovali odev, kusy látok, náčinie, nože, lyžice, perá, papier, ceruzky a pod., zatiaľ čo sovietsky ľud chcel chlieb a lieky; nič iné. Podobne aj tzv. Robotnícky výbor — pod vplyvom početných politických strán — naložil s výsledkom robotníckych zbierok nesprávne. Za 80 % zozbieraného peňažného obnosu kúpil šatstvo. Až po polroku trvania vládnej akcie bol do Ruska poslaný prvý transport. K tomu treba dodať, že transporty smerovali do oblastí, ktoré neboli bezprostredne ohrozené hladom a okrem toho boli určené pre českých obyvateľov na Ukrajinu; neskoršie sa pomoc sústredila na ruskú emigráciu v ČSR a dokonca aj na Wrangelových vojakov. Len Komunistický pomocný výbor naložil so zbierkou tak, ako to sovietsky ľud potreboval: za 2 milióny korún nakúpil potraviny a lieky.

Počas janovskej konferencie vyústilo rokovanie československej zahraničnej politiky v uzavretí dočasnej československo-sovietskej zmluvy 5. júna 1922. Hoci zmluva bola zameraná predovšetkým na nadviazanie obchodných a hospodárskych stykov, obsahovala aj niektoré politické záruky.

Týmto aktom V. Olivová ukončila svoju knihu; považuje ho teda za zásadný medzník vo vývoji československo-sovietskych stykov. Možno ho prijať z hľadiska pracovného, nie

však z hľadiska zásadného, v ktorom by musela pokračovať až do roku 1924, do uznania sovietskej vlády takmer všetkými európskymi štátmi.

Druhá časť knihy obsahuje rad významných dokumentov, ktoré nesporne dokresľujú, čo autorka vysvetľuje v prvej časti. Možno povedať iba toľko, že azda nie je celkom správne, že autorka všetky cudzojazyčné dokumenty preložila do češtiny a neuverejnila aj originálne znenie. Nedá sa povedať, že by to bol správny vedecky postup pri uverejňovaní dokumentov. Na záver uvádza prehľad schôdzí so sovietskym Ruskom z rokov 1919—1922. Publikácia sa končí registrom, obsiahlym ruským resumé a bohatou bibliografiou.

Napokon bude treba povedať aj niekoľko pripomienok. Už sme sa zmienili o tom, že autorka spracovala veľa neznámeho materiálu, či už archívneho alebo tlačového. Napriek tomu sa v niektorých kapitolách a pasážach prejavuje nedostatok širšej materiálovej základne a nemôžu zachytiť celkový vývoj na celom území našej republiky. Nemá to azda byť ani výčitka autorke, pretože z pracovného hľadiska nie je možné pojať do každej knihy všetok materiál — ako skôr upozornenie, kde ešte pocítujeme citeľné medzery. V moravských a slovenských archívoch by sa iste našlo ešte mnoho dokumentov, ktoré by podstatne obohatili doterajšie poznatky, ktoré nám autorka predkladá. Autorke sa tak stalo, že niektoré kapitoly majú užšie teritoriálne zameranie. Napríklad význam marxistickej lavice hodnotí prevažne len z hľadiska činnosti revolučného Kladna a tým knihu dosť citeľne ochudobňuje. Z tohto nedostatku poznania iného než „ústredného“ materiálu musela vyplynúť ešte jedna pripomienka. Podľa prameňov spracovala autorka najmä tie časti, ktoré hovoria o diplomatických stykoch rokovania československej vlády s Ruskom; no rovnako dôkladný rozbor chýba už tým pasážam knihy, ktoré hovoria o akciách československého proletariátu. To by si vyžadovalo oveľa širšiu znalosť archívnych prameňov a podrobnejší prieskum tlače, ktorá sa v knihe až príliš málo využila. Preto kniha nepodáva ucelený obraz robotníckeho hnutia zameraného na obranu sovietskej vlády. Pretože dosiaľ nie sú spracované všetky otázky vnútorného vývinu ČSR v rokoch 1918—1922, autorka, ktorá si takmer nevšímala podrobnejší rozbor týchto otázok, len ho stručne načrtla podľa literatúry, nemohla v plnej miere hodnotiť, akým prínosom boli v tomto období a pre tento vnútorný vývoj československo-sovietske vzťahy, čím prispeli, čo pomohli vyriešiť atď. To najmarkantnejšie vidieť na príklade decembrového štrajku roku 1920 a na udalostiach s ním súvisiacich. Alebo iný príklad: v knihe sa vôbec nehovorí o vzniku a založení KSČ, s ktorým sa stretávame odrazu, bez bližšieho vysvetlenia. A niet predsa pochybností, že sa o jej vznik nemalou mierou zaslúžili aj revolučné udalosti v Rusku. Autorka obišla aj styk KSČ s III. internacionálou. V tom treba vidieť jednu z najväčších nedôsledností knihy, ktorá z tohto hľadiska sledovala akoby styky pre styky a nesledovala ich preto, aby ich uviedla do súladu s našou vtedajšou situáciou. Pri obdobyých štúdiách musíme dodržiavať zásadu, že styky a vzťahy neskúmame samoučelne, ale kvôli poznaniu, čo priniesli pre históriu našich národov, a naopak, čím naše národy prispeli k vývinu okolitých krajín. Túto zásadu kniha V. Olivovej rešpektuje len miestami; veľku v malej miere, hoci na to mala už veľa príležitostí. Na druhej strane ide o knihu veľmi zodpovedne spracovanú, ktorá znamená značný krok vpred na ceste poznania československo-sovietskych vzťahov v dvadsiatych rokoch nášho storočia.

Zd. Konečný

MIRO HYSKO, *RUSKÁ REVOLÚCIA V ZRKADLE SLOVENSKEJ TLAČE 1917—1918*. Vydalo Slovenské nakladateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1957, strán 145.

Pojatím témy u nás neobvyklá knižka M. Hyska sa zaraďuje ako jeden z výsledkov úsilia slovenských autorov a vydavateľstiev, prispievajúc najviac k plnosti historického po-

hľadu na veľké deje a zvýrazní, aký bol ich ohlas na Slovensku pred štyridsiatimi rokmi. Vcelku treba hodnotiť toto kolektívne úsilie ako úspešné, pretože prinieslo obohatenie našej historiografie, podstatné rozšírenie poznankov o prelomovom roku v dejinách ľudstva. Každá publikácia, aj väčšia časopisecká štúdia vydaná na Slovensku k tomuto výročiu (memoáre *Október 1917*, práce autorov Dzvonička, Friša-Zajaca-Cambela, Sterna, Holotíka, Hyska) predkladá nám svojím spôsobom užitočný príspevok k poznaniu revolučných udalostí a k hodnoteniu ich ohlasu a vplyvu na naše dejiny.

M. Hyskom pripravená publikácia si vynucuje najprv otázku, či bolo potrebné osobitne sa venovať téme — slovenská tlač a ruská revolúcia. Ide totiž o to, že viaceré súčasne vydávané práce (predtým práce M. Gosiorovského) venujú okrem iného značnú pozornosť aj slovenskej tlači z rokov 1917—1918, najmä Robotníckym novinám a uvádzajú z nich významnejšie zprávy a hodnotenia týkajúce sa ruskej revolúcie alebo ich aspoň obširne komentujú. A tak nezriedka dochádza medzi Hyskovou knihou a nimi k duplicitě. Domnievame sa, že pokiaľ ide o Robotnícke noviny, nemohol autor priniesť už nič podstatne objavného a jeho prínos sa mohol prejaviť už iba v preniknutí do detailov, v úplnejšom publikovaní vtedajších tlačových prejavov, prípadne v ich doplňujúcom hodnotení. Na druhej strane, v spojitosti so slovenskou buržoáznou tlačou autor mohol nás uviesť do atmosféry vtedajšieho politického a spoločenského života v Uhorsku, mohol uviesť rad zaujímavých svedectiev o účinku ruskej revolúcie aj na zmýšľanie a výpočty buržoázie a niektoré jej činy, motivované nepochybne ruskými udalosťami. Pritom spojovacím pletivom dokumentárnych statí zo slovenskej tlače rokov 1917—1918, ktoré sa publikujú v knižke M. Hyska, je stručný výklad autora o situácii a revolučných udalostiach v Rusku.

Tieto úlohy sú podľa nášho názoru primerané pre vznik uvedenej knihy, knihy vedecko-populárneho charakteru. M. Hysko, vďaka svojej žurnalistickej pohotovosti, spisovateľskej rutíne a politickej bystrosti uplatnil v knihe mnoho dobrých momentov odrážajúcich sa v zručnosti slovného podania, v správnom politickom videní a interpretácii udalostí. No zároveň nemožno nevidieť, že dôsledne nerealizoval niektoré požiadavky techniky práce historika (napr. širšie začlenenie, štruktúrne delenie práce, súvislosti a porovnanie s inou tlačou, predovšetkým českou a maďarskou, spôsob citovania a poznámok, nedostatok krílickeho, vysvetľovacieho aparátu a podobne). Na základe doteraz vydaných prác M. Hyska, všeobecne kladne prijímaných, môžeme usúdiť, že autorovi najlepšie vyhovuje politická reportáž a kratšie historické štúdie, pri ktorých nie sme takí citliví na zanedbanie požiadaviek, inak nevyhnutných pri vyčerpávajúcom spracovaní tém a dôkladnom historickom vysvetlení udalostí v ich vzniku a následkoch.

V úvodnej kapitole publikácie sa dozvedáme z úryvkov novinových dokumentov a z autorovho komentára o postoji slovenskej tlače k vojne a monarchii, o odpore slovenského ľudu proti vojne a o charaktere zpravodajstva slovenských novín o Rusku v predvečer februárovej revolúcie. Ďalej autor sleduje ohlas februárovej revolúcie v slovenskej tlači, udalosti od februárovej revolúcie po Októbrovú revolúciu a bezprostredný ohlas Októbrovej revolúcie v slovenských novinách. Záverečná kapitola je venovaná vplyvu ideí Októbrovej revolúcie na protivojnové hnutie na Slovensku, na zaktivizovanie politickej činnosti buržoázie, na hnutie slovenského robotníctva, na hnutie vedúce ku vzniku Československa.

Každú kapitolu uvádza autor historickým náčrtom a krátkym hodnotením udalostí a potom hľadá ich odraz a ich hodnotenie v slovenských novinách. Tým poskytuje málo erudovanému čitateľovi základné historické vedomosti a predpoklady, aby mohol pochopiť celú problematiku. No z hľadiska odbornej práce historika neprinášajú tieto úvodné state v podstate nič nového a tak hlavné fažisko a prínos práce je v tom, ako autor narába so vtedajšou slovenskou tlačou a ako ju interpretuje čitateľovi vo vzťahu s ruskými revolučnými udalosťami.

Už na začiatku práce sa oboznamujeme s charakteristikou a so základnými údajmi tých slovenských novín, ktoré autor urobil predmetom svojho skúmania. Tým sa knižka stáva príspevkom k dejinám slovenského novinárstva za prvej svetovej vojny.

O aké noviny tu ide? Za vojny vychádzal iba jediný slovenský tlačový denník Slovenské noviny, aj ten bol financovaný a usmerňovaný maďarskou vládou a vychádzal v Budapešti. Bol to denník maďarizačného poslania, ktorý presadzoval protislovenskú politiku. Tieto noviny tmočili názory najreakčnejších tried, no ich zpravodajstvo o udalostiach v Rusku bolo zo všetkých slovenských novín najobširnejšie. Autor vysvetľuje, v čom boli príčiny obširného a pomerne objektívneho referovania Slovenských novín o ruských udalostiach. Nešlo o nijaký hlbší vzťah alebo súhlasný postoj k revolučnému vývoju odohrávajúcemu sa v Rusku. Slovenské noviny ako jeden z tlačových orgánov budapeštianskych vládnych kruhov prijali kladne pád Kerenského vlády, pretože táto chcela pokračovať vo vojne proti centrálnym mocnostiam, ďalej zaujímali vyčkávacie stanovisko, kým bude jasné, či sa nová vláda udrží, a napokon nerozvírili tlačovú kampaň proti boľševikom aj preto, že pri brest-litovskom rokovaní sa obe strany dohodli, že navzájom zastavia nepriateľskú propagandu. Keď sa však od februára 1918 prestali riadiť diplomatickými ohľadmi, ich stanovisko k sovietskemu Rusku sa stalo vyslovene nepriateľským. Tlačový orgán slovenskej národnej strany Národné noviny, vychádzajúce v Martine ako obdenník, prinášali o Rusku zprávy veľmi kusé, najmä od februára 1917, a prinášali ich veľmi oneskorene. Pád cárizmu spôsobil aj pád ich koncepcie, očakávajúcej romanticky pomoc pre slovenský národ od ruského monarchu.

Klerikálny týždenník Slovenské ľudové noviny (Skyčák, Juriga, Tománek), vychádzajúci v Bratislave, a Slovenský týždenník, vydávaný v Budapešti politickou skupinou orientujúcou sa na západné demokracie, uverejňovali síce o udalostiach v Rusku viacej správ ako Národné noviny, ale tieto bývali veľmi nepresné a často zmätené. Pritom Slovenský týždenník mal omnoho vyššiu úroveň ako Slovenské ľudové noviny, najmä od mája 1918, keď sa M. Hodžovi ako šéfredaktorovi a hlavnému prispievateľovi Slovenského týždenníka podarilo dosiahnuť od maďarských úradov to, že časopis mohol uverejňovať aj články politického charakteru. Slovenský týždenník neútočil nikdy takým bezohľadným a nízkym spôsobom proti revolúcii a ruskému národu, ako to robili Slovenské ľudové noviny, ktorým v tomto smere nesporne prináleží prvenstvo. Tento skromný počet buržoáznych novín, vydávaných v slovenčine dopĺňa maďarizátorský týždenník Kraján, vychádzajúci v Banskej Bystrici, a niekoľko cirkevných časopisov, ktorých sa autor dotýka len okrajovo.

Netreba ani osobitne zdôrazňovať, že všetky uvedené noviny v prinášaní správ a v hodnotiacich komentároch o revolučných udalostiach v Rusku postupovali zhodne so záujmami tried a myšlienok, ktorým slúžili, aj keď medzi buržoáznymi novinami boli isté rozdiely, najmä pokiaľ išlo o množstvo a stupeň objektivity publikovaných správ.

Nesporne najkladnejšiu úlohu zohrali v týchto súvislostiach Robotnícke noviny, hoci vieme, že ich línia vychádzajúca zo základne sociálnodemokratizmu bola krivolaká, ich zpravodajstvo o udalostiach v Rusku často podivné a mnoho ráz aj ostro zahrotené proti boľševikom. Boli to však jediné slovenské noviny, ktoré pravidelne informovali o socialistickom hnutí v zahraničí a viedli intenzívnu protivojnovú kampaň. Jediné zo slovenskej národnej tlače uverejnili dôležité dokumenty sovietskej moci, propagovali ich a postavili sa dôsledne za sovietske mierové návrhy. Robotnícke noviny jediné zo slovenských novín venovali značnú pozornosť vysvetľovaniu zásady o práve národov na sebaurčenie, čím významne posilňovali rozvoj národnoslobodzovacieho hnutia na sklonku vojny. Pravda, za vojny vychádzanie Robotníckych novín čo len ako týždenníka narážalo na značné ťažkosti. Pre finančné ťažkosti dva razy museli prerušiť svoje vychádzanie a práve v období od 11. marca do 4. októbra 1917, keď nevyšlo ani jedno číslo Robotníckych novín, môžeme poznávať

odraz ruských udalostí na Slovensku iba zo slovenskej meštiackej tlače. Napriek všetkému zaujímajú Robotnícke noviny osobitné miesto vo vtedajšej slovenskej tlači. Treba plne súhlasiť s konštatovaním M. Hyska, že zmysel ruskej revolúcie podávali relatívne najlepšie Robotnícke noviny, aj keď nie vždy dôsledne a správne.

Hoci ani jedny slovenské noviny nemohli poskytnúť úplný objektívny obraz o ruskej revolúcii, predsa sa slovenská verejnosť zo súhrnu uverejňovaných správ mala možnosť dozvedieť o prevratných zmenách v Rusku, o historických dekrétach, o zásade všeobecného mieru bez anexií a kontribúcií a o zásade sebaurčenia národov.

A tak bez ohľadu na svoje zameranie a úroveň spravodajstva slovenská tlač zohrala nie bezvýznamnú úlohu pri oboznamovaní slovenského obyvateľstva s revolučnými udalosťami a priamo proti vôli svojich vydavateľov sa pričínila, že tieto udalosti zanechávali vplyv medzi slovenským ľudom.

Pri vedecko-populárnom poslaní knihy by sme od nej očakávali väčšiu prehľadnosť. Nepoznáme dôvod, prečo všetky úryvky z novín nie sú uverejnené jedným typom písma a prečo sa neuvádza datovanie úryvkov jednotným spôsobom na konci každého úryvku. Tým by sa dožaista získalo na presnosti aj na prehľadnosti. Čitateľ by iste uvítal aj prehľadný zoznam slovenských novín a časopisov s uvedením základných dát, a to tým viac, že ide o publikáciu vydanú Novinárskym študijným ústavom. Autor sa síce snaží v texte rozviesť alebo vysvetliť všetky neobvyklé alebo málo známe pojmy, ale nazdávame sa, že v niektorých prípadoch priemernému čitateľovi nebude všetko jasné. Tak napr. autor pôdrobne rozvádza, čo znamená požiadavka mieru bez anexií, ale nevysvetľuje pojem kontribúcia. Čitateľovi nič nepovie ani takáto strohá zmienka bez komentára: „V tom istom stručnom prehľade, titulovanom ako obyčajne *Prevrat v Rusku* čítame aj niečo z procesu s bývalým cárskym ministrom vojny Suchomlynovom.” Na niektorých miestach sa autor zbytočne opakuje, ako napr. na str. 49 a str. 57, glosujúc článok *Národných novín Kráľovské tragédie* (raz datované 13. septembra, raz 16. augusta) o žiadení nad osudom cárskej rodiny. Na str. 20 došlo k omylu pravdepodobne nepozornosťou pri korektúre: USA nevypovedali vojnu Nemecku roku 1918, ale roku 1917.

Zaujímavá je autorova zmienka o veľkom októbrovom štrajku podbrezovských kovo-robotníkov roku 1917, štrajku, ktorý podľa M. Hyska mal celouhorský význam. M. Hysko zistil, že v slovenskej tlači nič o štrajku priamej zprávy a najskôr je pravdepodobné, že cenzúra nedovolila písať o tomto štrajku. No ani historické práce založené na archívnom výskume (Gosiorovský, Holotik) neprinášajú o tomto štrajku nič presnejšieho, takže je potrebné sústrediť sa pri ďalšom výskume na túto udalosť a zodpovedať, aký bol v skutočnosti rozsah a následky podbrezovského štrajku, a či jeho význam nie je precenený.

Knížka M. Hyska nie je tematicky ani metódou výsledok práce historika v pravom slova zmysle. Je zaujímavým zachytením dôležitého obdobia svetových dejín v stručnom náčrte a nadstavením zrkadla slovenskej tlače na odraz týchto udalostí, je zároveň príspevkom k dejinám slovenskej žurnalistiky. Iba ako taká si zasluhuje našu pozornosť a kladné prijatie.

M. Kropilák

PETER RATKOŠ, *DOKUMENTY K BANÍCKEMU POVSTANIU NA SLOVENSKU (1525—1526)*. Edícia Slovenský historický archív, zväzok I. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1957, strán 560.

Recenzovaná kniha otvára novú pramennú edíciu monografickej povahy, ktorou Historický ústav Slovenskej akadémie vied chce v *systematickej zbierke* sprístupniť pre účely vedeckého bádania základný pramenný materiál vzťahujúci sa na revolučné hnutie banských robot-

nikov pohronských banských miest z rokov 1525—1526. V krátkom časovom rozpätí dvoch rokov, vo viac ako stopäťdesiatich rozkazoch, listoch a sťažnostiach, ako aj súdnych aktoch sa súčasný mocenský aparát zaoberal svojpomocnou akciou banských robotníkov. Zostavovateľ Peter Ratkoš sa neuspokojil len listinami, ktoré sa bezprostredne vzťahujú na túto udalosť. Venoval pozornosť — a to nech slúži ku cti jeho správne mu historickému ponímaniu problematiky — aj širšiemu spoločenskému a hospodárskemu dosahu tohto hnutia. Druhá časť zväzku obsahuje totiž pramene takého druhu: daňové súpisy, mestské a podnikové účty a inventáre, uverejnením ktorých chcel zostavovateľ uľahčiť osvetlenie sociálneho rozvrstvenia a hospodárskej diferenciácie v mestách, ktoré boli dejiskom hnutia, ako aj materiálnych životných podmienok baníkov.

Samo hnutie je ináč už dávno známym momentom boja pracujúcich más za lepšiu budúcnosť. Známý jezuitský historik Štefan Katona si už v 18. stor. všimol rozsudok palatína Štefana Verböczyho zo dňa 13. apríla 1526 v Banskej Bystrici (v tejto zbierke uverejnený ako 86. dokument I. časti, str. 153—158), ktorý bol povolaný pacifikovať hnutie robotníctva v marci 1526. Výskum v buržoáznom období, Fr. V. Sasinek, G. Wenzel, Monumenta Vaticana Hungariae, prispel ešte v sedemdesiatych-osemdesiatych rokoch minulého storočia ďalšími ojedinelými dokumentami k poznaniu priebehu hnutia. (Dokumenty 6, 64, 65, 135 a 136 I. časti na stranách 34—41, 110—115, 223—225.) Taktó objavené dokumenty (sotva pol tueta), viažúce sa však k rozličným etapám hnutia, dávali tušit nielen to, že na najvýznamnejšie centrum súdobého celoštátneho hospodárstva doľahla trvalá — chronická — kríza, ale zároveň — najmä dohoda zo dňa 16. júna 1525 a súdna listina zo dňa 13. apríla 1526 (I/6 a I/86) — umožnili veľmi mnohostranný pohľad do spleti vplyvov, pod ktorými zrelo toto hnutie. Už aj týchto niekoľko dokumentov takmer rukolapne nasvedčovalo, že popri tradičných meravých formách hospodárstva a spoločnosti vytryskli nové vývinové prúdy a masy sa naplnili prvým napätím tejto vznikajúcej premeny.

Nie je necharakteristické, že buržoázna historiografia sa napr. ek zrejmemu súvisu banickým povstaním vážnejšie nezaoberala, hoci vedomie verejnosti v uhorských súvislostiach — aj právom aj nie — zaznamenalo toto ako prvé a ozajčasné hnutie proletárskych más v modernom zmysle slova. V tomto smere nepôsobilo povzbudzujúco ani to, že Viliam Fraknoi medzičasom s pozitívnuo vecnosťou objasnil hlavnejšie periódy revolučného hnutia baníkov. Fraknoi zistil tri revolučné výbuchy vzbury, trvajúcej asi poldruha roka (*Magyarország a mohácsi vész előtt*, Budapešt 1884, a po nemecky *Ungarn vor der Schlacht bei Mohács*, Budapešt 1886, str. 207—210). Na jar 1525 si robotníctvo organizovaným zastavením práce a ozbrojeným vystúpením uplatňuje svoje mzdové požiadavky; v marci 1526 tak isto ozbrojene vystupuje proti mestskej správe a komorným úradníkom bansko-bystrických mediarskych banských podnikov, ktoré medzičasom prešli pod kráľovskú správu; napokon 3. augusta 1526 vzbúrená masa útočí na mesto, podpaľuje ho a plieni domy mešťanov a budovu komory. Mestská rada ako priama miestna vrchnosť je bezmocná voči vzbúrenému robotníctvu a vo všetkých troch prípadoch kráľovskí komisári — roku 1525 Peter Korlatský, v apríli 1526 Štefan Verböczy a Gašpar Ráskay, napokon v auguste 1526 Benedikt Erdödy — prichádzajú na tvár miesta, aby väzením, šbenicami, ale šťastí aj urovnávacím sprostredkovaním zjednali poriadok a usilovali sa obnoviť pokoj v tejto banskej oblasti. Napriek tomu, že historické súvislosti týchto udalostí boli podrobnejšie známe, prešlo temer polstoročím, kým napokon v štúdiu Alžbety Göllnerovej (*Počátky reformace v Banské Bystrici*, Bratislava IV, 1930, str. 586—603) buržoázna historiografia urobila prvý vážnejší pokus objasniť hospodárske pohnútky, ciele a ideologickú náplň povstania. Göllnerová odvodzuje povstanie od hospodárskej nespokojnosti robotníckych más a od Luterovej reformácie, hlásajúcej „čisté evanjelium spoločenskej rovnoprávnosti“, resp. od vzájomného pôsobenia oboch faktorov. Inak povedané, v sociálnom učení luterskej reformácie chce nájsť

ideologické pohľadky baníckeho hnutia. Význam štúdie je v tom, že zápisnicou o svedectve zástupcov banských miest (I/126), ďalej kráľovským mandátom, vydaným pod pečatou súdu vo veci prenasledovaných a odsúdených vodcov z 19. augusta 1526 (I/122, ale u Ratkoša chybné s dátumom 18. augusta), ako aj spismi, vzťahujúcimi sa na pokračujúce rokovanie medzi banskobystrickou mestskou radou a veľkým moravským mestiečkom Meziříčí vo veci zadržania a vrátenia ušlých robotníckych vodcov (I/128 a 138), vniesla do výskumu novú skupinu pramenného materiálu. Tieto dokumenty nielenže z mnohých strán osvetľujú poslednú fázu povstania — ozbrojený útok v auguste 1526 — podrobne oživujú aj zúčastnené osoby, ale poskytujú nám aj mnoho takých nití, odmotanie ktorých môže pomôcť pri ozrejmení hlbšej spoločenskej súvislosti tohto hnutia. Žiaľ, s materiálom nájdeným šťastnou rukou sa narába sčasti neuveriteľne nekriticky. Keďže nepoznala uvedené štúdiu Fraknoiho, nevsimla si, že jej pramene sa vzťahujú na úplne odlišnú fázu hnutia, na august 1526, a dávala ich do súvislosti so vzburou v marci 1526. Naproti tomu z Verbőczyho rozsudku správne vyvodzuje konkrétny hospodársky obsah rozporu, ktorý vznikol medzi robotníckymi masami a mestom, správnejšie medzi panujúcou mestskou vrstvou, keď tvrdí, že ťažké životné podmienky robotníctva vo veľkej miere spôsobili aj hospodársko-politické opatrenia, ktoré na ochranu miestnych remeselníkov vylúčili z miestneho trhu cudzích obchodníkov, podomových obchodníkov a remeselníkov; prirodzene, že pri takomto vylúčení vonkajšej konkurencie zapríčinili nevyhnutné zvýšenie cien. Ale dôkazu tézy o ideológii evanjelia — vyhlásenej akosi ex cathedra — zostala dlžná.

Na omnoho pozitívnejšie hodnotenie si nárokuje prvá marxistická analýza, štúdia Gustava Heckenasta, uverejnená v Századok 1952 (v slovenskom preklade vyšla v Historickom časopise II, 1954). Autor hlboko čerpajúc aj z materiálu pôvodných archívnych prameňov, prevyšujúc všetky doterajšie pokusy, zakladá svoju analýzu na širokom podklade. Štiavnické listiny, ktoré sa toho času nachádzajú v Krajinskom archíve (Országos Levéltár) v Budapešti mu umožnili, aby v nepretržitom slede hnutia načrtnol priebeh povstania. Jeho analýza sa zaoberá podrobne a starostlivo každou dvojicou síl rozporov, ktoré vyvrcholili v tomto hnutí. Nedostatkom je však to, že sa vyhýba dialektickému hodnoteniu vplyvov, v dôsledku čoho nedospel tak ďaleko, aby pregnantnými líniami vymedzil charakter hnutia. Chceli by sme vyzdvihnúť jeho obzretné, ale podľa našej mienky aj správne poňatie súvislosti medzi povstaním a Lutherovou reformáciou. Podľa neho „reformácia banských robotníkov sa nesporne vyvinula z luteránskeho smeru, ale vytrysknutie hnutia a jeho prerastanie v otvorené povstanie objektívne už prevýšilo sociálny program luterizmu. Banícki povstanci konkretizovali príliš všeobecnú spoločenskú politiku reformačných kazateľov podľa svojich záujmov a postavili ju do služieb vlastného boja. Tak sa mohla luterovská buržoázna reformácia... v nevyhnutných výrobných vzťahoch v porovnaní s nemeckými stáť ideológiou plebejského, baníckeho povstania.“ Pravda, k tomuto všeobecnému zisteniu by patrilo aj objasnenie toho sektárskeho smeru, ku ktorému by sa dali pridružiť ideologické predstavy banského robotníctva.

Po tejto ceste kráčajú doteraz uverejnené predštúdie P. Ratkoša (*Banícke povstania 1525—1526 a reformačná ideológia na Slovensku, ČsČH 1954 a Počiatky novokrstentva na Slovensku, HČ 1957*).

Podľa dnešného stavu nemôžeme teda otázku ešte vôbec považovať za uzavretú. Za takýchto okolností recenzovaná publikácia nespláca len daň pamiatke a úcte nasledovaniahodného obetavého boja a obetiam tohto boja, ale treba ju hodnotiť ako splňanie konkrétnej existujúcej vedeckej potreby.

Nechceme predchádzať spracovaniu, ktoré od zostavovateľa môžeme očakávať, ale predsa sa musíme pokúsiť, aby sme z vplyvov uvedených v Heckenastovej štúdii, ako aj podrobne v úvode tejto práce, vyzdvihli tie prvotné línie, ktoré ohraničujú podstatný obsah a histo-

rickú podobu hnutia. Len v tomto môžeme totiž nájsť potrebný objektívny základ pre správne zhodnotenie posudzovanej práce.

Hnutie baníkov v uvedených mestách zapadá časove do obdobia posledných fáz nemeckej roľníckej vojny, takže by sa dalo považovať aj za jej epilóg. No organizačné spojenie medzi týmito dvoma hnutiami nemožno dokázať. Ale ak máme na zreteli to, že neuveriteľne sa znásobiaca potreba pracovných síl v thurzovsko-fuggerovských podnikoch pritiahla od pôdy už odtrhnutých a len z predaja vlastnej pracovnej sily žijúcich baníkov z mnohých krajín, nemôžeme nepriať hypotézu, že medzi vandrujúcimi robotníkmi, ktorí si hľadali prácu, bol aj značný počet robotníkov z Nemecka a že osobným stykom v čase vzbúr bola daná možnosť živého kontaktu, prijímania a rozširovania správ. Túto možnosť môžeme brať do istej miery do úvahy pri hodnotení ideologického pozadia a konkrétnych politických cieľov. Pravda, z hľadiska nemeckých udalostí hnutie na Pohroní nemožno považovať za viac ako periférne. Jeho ozajstné korene treba hľadať doma, v súvekom Uhorsku a bližšie v hospodárskych a spoločenských pomeroch dotýčnych miest. Za základný faktor musíme považovať znehodnotenie peňazí, ktoré spôsobilo veľký pokles reálnych miezd a ozajstné zbedačenie robotníkov, žijúcich len z práce svojich rúk. Tento ničivý účinok znehodnotenia peňazí *sa prejavil v celej krajine* — aspoň pokiaľ išlo o mestskú chudobu — a môžeme ho porovnávať len s účinkom inflácie po prvej svetovej vojne. To je faktor, ktorý banské robotníctvo stavia proti zamestnávateľom, fažiacim zo znehodnotenia, v Banskej Bystrici proti thurzovsko-fuggerovskému podniku a v Banskej Štiavnici proti fažiarom (hányapolgár), ktorí patrili k vládnucej vrstve „ringbürgerov“. Druhou základnou a mimoriadne charakteristickou črtou je uvedomelé vystúpenie banského robotníctva, ktoré patrilo k mestskej chudobe, proti vládnúcim triedam mesta. Široké vyzdvihnutie hospodárskych a spoločenských súvislostí v spojení s týmto rozporom má podľa nášho názoru rozhodujúci význam pre zhodnotenie hnutia. Hnutie sa vlastne na línii tohto rozporu kryštalizuje v politickú akciu, ktorá má aj svoje konkrétne ciele: vybojovanie politickej samosprávy robotníctva a jej nezávislosti od mestskej rady a na hospodárskom poli emancipáciu manuálne pracujúcich drobných podnikateľov spod vykorisťovateľskej nadvlády fažiarov ovládajúcich hutný priemysel. Ďalšia črta je organizácia, ozbrojená násilie, odhodlanosť, použitie najširších prostriedkov svojpomocí. Podľa našich doterajších poznatkov je negatívnu črtou nedostatok presnejšie formulovanej ideológie. Napriek tomu bolo by omylom považovať toto hnutie jednoducho za akýsi spontánny pohyb. Proti tomu hovorí dlhé trvanie hnutia, organizovanosť a v neposlednom rade vo veľmi konkrétnej forme sa javiace politické požiadavky. Ďalšie vplyvy, ako napr. boj dvorných klík, rátajúc k nim aj exponentov thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti, intrigy Dóczyovcov, Krugovcov, hľadajúce spojenie s robotníckym hnutím, zákulisné čachrovanie fuggerovských faktorov, dokonca aj šírenie reformačných učení môžeme skôr považovať len za sprievodné zjavy.

Pri obsahovom vymedzení tohto monografického vydania prameňov zvolil si zostavovateľ chronologický postup. Publikácia sa obmedzuje na písomné pamiatky, ktoré vznikli počas dvoch rokov hnutia — 1525 a 1526. Ale v tomto časovom rozpätí sa usiluje o úplnosť. Zostavovateľ nás v úvode podrobne informuje o tom, aké archívy bral do úvahy pri zbieraní materiálu. Žiaľ, nehovorí o tom, aký postup volil pri systematickom hľadaní materiálu v jednotlivých archívoch. Pre praktický dosah publikácie by bolo užitočné dozvedieť sa o skladbe troch použitých mestskejších archívov. V prípade Banskej Bystrice a Kremnice, kde je prevažná časť súvekeho spisového materiálu zaradená v čo najširšie členených vecných oddeleniach, nebolo by nezaujímavé vedieť, či sa výber robil tak, že sa prezrel každý spis spadajúci do tohto obdobia, alebo či sa výskum opieral len o abecedný register elenchov. Zostavovateľ v úvode spomína, že pri výskume v banskobystrickom archíve mu veľmi pomohla Göllnerovej pozostalosť a Jurkovichova monografia. Hoci odkazy na toto nie sú

uvedené za samými dokumentami, z tejto autorovej poznámky možno súdiť, že úplnosť systematického preskúmania jednotlivých archívov je len relatívna.

Keď teraz materiál uverejnený v recenzovanej publikácii posudzujeme z toho hľadiska, do akej miery prispel k rozuzleniu zdôraznených základných črt revolučného hnutia, naše konečné hodnotenie môže byť len pozitívne. Publikácia prináša veľmi bohatý materiál — v mnohých súvislostiach doteraz neznámy — pre osvetlenie existujúcich rozporov medzi banským robotníctvom a mestskými panujúcimi vrstvami. Tak isto boli neznáme aj spisy, z ktorých sa dnes dá zistiť už aj politické úsilie robotníctva (samospráva, nezávislosť od mestskej rady). Naproti tomu sa nazdávame, že chronologický postup mal za následok isté obmedzenie. Nejedna súvislosť alebo aspoň ďalší objavný údaj vyvstali taktó z publikácie, a keby zostavovateľ bez ohľadu na chronológiu šiel po stopách ukazujúcich sa súvislosti, mohol publikáciu aj tým obohatiť. Taktó sa z terajšej formy publikácie napr. málo dozvieme o momente znehodnotenia peňazí, ktoré svojimi začiatkami siaha do roku 1521. V tomto ohľade pri označovaní dokumentov vyskytujúcich sa v publikácii nevidíme ani len náznak toho, že by autor poznal Jesenszkého štúdiu, zaoberajúcu sa znehodnocovaním mince (II. Lajos Dénáriai, Numizmatikai Közlöny 1927—28). V druhej časti pre pridržanie sa časového vymedzenia postrádame popri banskobystrických a štiavnických daňový súpis z Kremnice len preto, lebo z rokov 1525 a 1526 sa takýto súpis v Kremnici náhodou nezachoval, hoci by sa ľahko dal nahradiť súpisom z najbližších predchádzajúcich alebo nasledujúcich rokov. Je totiž zrejme, že ak daňové súpisy poskytujú nejakú informáciu o spoločenskom a hospodárskom rozvrstvení mestského obyvateľstva, tak ich poznanie v Kremnici je práve také žiadúce ako v dvoch druhých sesterských mestách. Z hľadiska dejín baníckeho hnutia považujeme za problematické uverejnenie podnikových účtov a podnikového inventára Bernarda Beheima. Podľa nášho názoru bolo by omnoho užitočnejšie, keby autor bol upustil od pridržania sa časového vymedzenia a bol by sa napríklad pokúsil zostaviť zoznamy mestských rád z jedného až dvoch desaťročí. Nebolo by nezaujímavé publikovať aj výkazy o štiavnickej produkcii kovov, ktoré sú prístupné vo filmovom oddelení Krajinského archívu (Országos Levéltár) v Budapešti. Bolo by osožné, keby zostavovateľ bol išiel po stopách Ernyeiho údajov o prúdeň baníkov medzi krajinami a nájdené pramene verne publikoval. Bolo by želateľné aj to, keby zostavovateľ v spojitosti so 43. dokumentom I. časti uviedol údaje vzťahujúce sa na skoršie hnutie v Hodruši a objasnil konkrétny priebeh tohto hnutia v súdobých písomnostiach. Napokon, keď sme už spomenuli neschopnosť vedenia kráľovských komisárov, postavených na čelo banskobystrického mediarskeho podniku — o ktorej nemožno pochybovať — bolo by správne rozpísať sa aj o bojkote, ktorý fuggerovci zorganizovali na medzinárodnom trhu proti uhorskej medii, prípadne o diplomatických rokovaníach vo veci vrátenia podnikov. Pri tomto poslednom by bola zostavovateľovi poslúžila aj jemu známa zbierka „Collectanea varia”.

V podstate tu ide o otázku metódy, o dva odlišné spôsoby riešenia problému. Autorov postup môžeme nazvať *pragmatickým*. Keďže mal pred očami koncepciu „hnutia”, chcel si čo najúspešnejšie pripraviť pôdu pre jeho spracovanie tým, že v systematickej zbierke zahrnie všetky zachované materiály, ktoré mu pre poznanie tohto poskytnú priame alebo hoci aj nepriame údaje *v rámci obdobia ohraničujúceho priebeh hnutia*. Spôsob, za ktorý sa my prihovráame — môžeme ho nazvať *dialektickým* — by naproti tomu odporúčal, aby obídením chronologického, trochu mechanického postupu už aj pri zbieraní materiálu sledoval odlišné skupiny rozporov, ako sa tieto v napätí rozhodujúcej revolučnej chvíle v samom historickom vývoji menia alebo prepukajú, a v dokumentačnom materiáli vyhradil miesto aj dokumentom o vývinových prúdoch. Hlbšie súvislosti triednych rozporov nemožno analyzovať z ich vlastnej konkrétnej podstaty, ak nie je známe triedne zloženie dotýčnej spoločenskej formácie, jej historická determinovanosť. Pri spracovaní, ak nie inak,

tak aspoň vo forme čiastkových štúdií sa bude treba podujaf na túto úlohu, lebo bez toho — ako to ukazujú predchádzajúce pokusy — nemožno dospieť k správne mu zhodnoteniu revolučného hnutia.

Pokiaľ ide o problematiku techniky uverejňovania prameňov, chceme si dôkladnejšie všimnúť niektoré body. Ťažko môžeme súhlasiť s prepisom nemeckých textov, najmä s minimálnym zjednodušením zhlukov spoluhlások, obmedzujúcim sa takmer len na koncové dvojité *n*. Tento postup málo prispel k čitateľnosti textov. Je napr. ťažko pochopiť, prečo v spojke *und* treba dodržať pôvodné dvojité *n*; prípadne v *auff* dvojité *f*, keď ho nemožno posudzovať rovnako ako *uff*. Postup zostavovateľa budí u čitateľa dojem, že aby si uľahčil úlohu, hľadal riešenie v smere najmenšieho odporu, lebo verný prepis hlások skrýva v sebe podstatu tejto výhody. Podľa nášho názoru bolo by správnejšie viac si všímať nemeckú prax uverejňovania dokumentov, hoci aj táto nie je jednotná.

Veľmi zriedkavé, takmer ľubovoľné je označovanie pôvodnému textu prispôsobených alebo nesprávne napísaných slovných tvarov výkričníkom v zátvorkách. Dokonca pri celkom zrozumiteľných tvaroch, ako napr. na str. 92 v prvom riadku pri slove „mitanander“ je znak, ale v mnohých iných prípadoch si čitateľ sám musí domyslieť, či ide o pôvodnú chybu pri písaní, či o omyl zostavovateľa alebo o tlačovú chybu. Príklady: na str. 32 v 4. riadku: „so *wolle* wir . . .“; na str. 36 v 25. riadku: „*zwiertig*“ = 40; na str. 40 v 1. riadku „*vorspech*“ namiesto očakávaného „*vorsprech*“; na str. 55 v 19. riadku „*zwerger*“ podľa autorovho pravidla namiesto očakávanej formy „*zuergen*“; na str. 84 v 4. riadku namiesto „*rundi*“ by sme podľa zmyslu očakávali „*respondit*“; na str. 90 v 5. riadku je „*quad*“ namiesto správneho „*quoad*“; na str. 90 v 16. riadku „*soc*“ nemá zmysel, správne by mohlo byť „*sic*“ alebo „*hoc*“; na str. 91 v 1. riadku „*erganen*“ = „*ergangen*“; na str. 93 v 9. riadku dokumentu č. 47: namiesto „*ab's*“ by sa podľa zmyslu žiadalo „*alls*“ alebo „*al's*“; tamtiež v 12. riadku „*pamuß*“ namiesto „*paumß*“; na str. 95 v 2. riadku „*saymen*“ namiesto „*saynem*“; na str. 102 v 10. riadku „*servatoris*“ namiesto očakávaného „*salvatoris*“; tamtiež v 11. riadku *passim* „*daz*“ = „*das*“ alebo „*daß*“ v zmysle stojaceho „*dz*“; na str. 144 v 2. riadku dokumentu č. 82: „*rengno*“ namiesto správneho „*regno*“; tamtiež v 10. riadku „*preutentur*“ (mohla byť chyba pri čítaní) namiesto „*prementur*“; na str. 198 v 5. riadku (ale aj pri inej príležitosti), „*rudens*“ by podľa zmyslu malo byť „*respondens*“; na str. 205 v 123. dokumente bez akejkoľvek poznámky nie je uvedený sviatok, od ktorého treba rátať uvedenú sobotu. Ďalšiu zmenu znamená nesprávna interpunkcia. Napr. na str. 32 v dokumente č. 3 je čiarka po „*herrn*“ zbytočná; na str. 96 v 8. riadku čiarka sa žiada nie po, ale pred „*solt*“; na str. 102 v 11. riadku čiarka po „*fuerunt*“ je zbytočná a mylí; na str. 105 v dokumente č. 57 v poslednom riadku je čiarka po „*werdet*“ nesprávna, žiada sa pred; na str. 110 v 1. riadku čiarka po „*wer*“ mylí. Na str. 85 pre chybu pri lámaní posledný riadok variantu A) pokračuje posledným riadkom variantu B); v errata sa táto chyba okrem viacerých iných neuvádza.

Do akej miery je potešiteľné dôsledné vysvetlenie osobných a miestnych mien vyskytujúcich sa v dokumentoch, do takej miery ho postrádame pri starších alebo menej známych pojmoch vecí. A to tým skôr, lebo ani menný a vecný register neberie do úvahy pôvodné historické pojmy latinských a nemeckých dokumentov. Uvedieme len jeden-dva pozoruhodné príklady: zostavovateľ bez akejkoľvek vysvetľujúcej poznámky obchádza slovo „*Waldbürger*“, ktoré má celkom špecifický význam, alebo slovo „*Fragnerin*“, ktoré už vypadlo z modernej slovnej zásoby, ako aj latinské „*montanista*“, používané vo všeobecnosti vo význame „*banský podnikateľ*“ — „*Gewerke*“ a jeho celkom novodobý význam „*banský robotník*“.

Keď zostavovateľ aj upustil od vysvetľovania slov, vo vecnom registri sa súdobé odborné výrazy, aj keď majú všeobecne známy význam, ako napr. „*Gewerke*“, mali zachytiť.

Keď tieto drobnosti zhrnieme, ukazujú, že zostavovateľ hlbšie vecné štúdium uverejnených

textov — aspoň sčasti — ponechal na druhé obdobie plánovanej práce, na spracovanie, hoci by to súviselo aj s vydavateľskou funkciou.

Nemôžeme považovať za uspokojivý ani spôsob uverejňovania prameňov účtovnej povahy, uverejnených v druhej časti. Zostavovateľ sa aj tu uspokojuje s obvyklými vecnými poznámkami. No spôsob uverejňovania takýchto dokumentov je náročnejší. Kritický aparát tu treba rozšíriť na organickú skladbu záznamov a charakter poskytovania údajov. Napríklad pri daňových súpisoch by bolo správne oboznámiť aj so spôsobom zdanenia, zistiť, či ide o vyrubovací zoznam alebo o súpis pre vymáhanie daní, a najmä zistiť, ktorú časť, resp. celok obyvateľstva zahrnuje okruh osôb povinných platiť daň. Pri účtovných knihách by bolo žiadúce systematicky vysvetliť rubriky príjmov a výdavkov, ako aj načrtnúť účtovaciu techniku. Napokon v obidvoch prípadoch prekontrolovať pôvodné súčty. Napríklad v kremnickej účtovnej knihe (na str. 341) hneď prvý súčet 525 forintov 88 denárov prevyšuje sumu jednotlivých položiek o 1 forint 98 denárov. Táto kontrola je zo stanoviska kritiky prameňov už aj preto dôležitá, lebo za chybnými súčtami sa môžu skrývať nielen početné chyby, ale môže ísť aj o to, že pisateľ pôvodného textu prehliadol, že mu vypadla niektorá položka.

Naše poznámky, aj keď rôznorodé, nedotýkajú sa ani hodnoty publikácie, ani uznania, ktoré zostavovateľovi patrí za vykonanú prácu. Publikácia je absolútne cenný príspevok marxistickej historiografie, objasňujúcej oslobodzovací boj ľudových mas. Aj v pomerne úzkom časovom rozpätí bohatstvo materiálu poskytuje spoľahlivý základ pre to, aby marxistická historiografia vytýčila na program dňa podrobné spracovanie dejín povstania a jeho konečné zhodnotenie. Už aj dnes možno tvrdiť, že recenzovaná publikácia stavia revolučné hnutie banského robotníctva do nového svetla. Už dnes je zrejmé, že nejde o dočasné spontánne hnutie, ale o sústavné ustálené vrenie, vzdorujúce každému pacifikačnému alebo polláčajúcemu pokusu. Napriek tomu, že ide o udalosť na užšom geografickom teritóriu a že sa skončilo porážkou, banícke povstanie nebolo len epizódou, ale bolo veľmi významným momentom v našich dejinách, ktorý ako maják vrhá svetlo na vyostrenú spoločenskú problematiku banských miest, ktorá sa v dôsledku nových síl, vystúpivších do popredia — monopolistického obchodného kapitálu a proletárskych mas sústredených na jednom mieste — vymkla z tradičnej mocenskej rovnováhy. Pozoruhodné je, že organizovaná sila mas nadobudla prevahu nad tradičnou feudálnou mocenskou organizáciou, aj keď len dočasne. Napokon, hoci povstanie nemalo ideológa typu Müntzera, pevné stanovenie politických cieľov ukazuje, že tieto ciele nevyplývali z rozhorčenosti pracujúcich, ktorá by bola slepo zameraná na ničenie, ale z uvedomelého poznania a obrany svojich triednych záujmov.

S dôverou sa dívame v ústrety spracovaniu, ktoré môžeme od zostavovateľa tejto publikácie očakávať a ktoré túto bohatú problematiku predostrie čitateľovi v jej konkrétnej, skutočnej podobe.

O. Paulinyi

IVAN PFAFF, VLADIMÍR ZÁVODSKÝ, *TRADICE ČESKO-RUSKÝCH VZTAHŮ V DĚJINÁCH*. Prejavy a doklady. Praha 1957, strán 297, 200 fotokópií.

Knihy o česko-ruských vzťahoch sa u nás očakávala už dávno so záujmom. Je to pochopiteľné, pretože syntetická štúdia o česko-ruských vzťahoch v minulosti by bola veľmi potrebná a žiadúca, aj keby za dnešného stavu slavistiky nemohla vždy uspokojiť. V recenzovanej práci ide o pokus populárnejšieho spracovania česko-ruských vzťahov, za podklad ktorého slúžili výsledky výstav z roku 1954 a 1955 v Prahe (Tradice česko-ruských styků; Sovětský svaz a naše kultura; Ruské divadlo na české scéně). Tematika je rozvrhnutá do

troch základných častí. I. Česko-ruské styky v 10.—18. storočí; II. Národné obrozenie; III. Cestou k oslobodeniu (strany: I. 13—46; II. 46—151; III. 152—246).

Domnievame sa, že najhodnotnejšia je II. časť — Národné obrozenie. Tu autori podávajú súhrn poznatkov, síce už známych, ale vcelku doteraz nespracovaných. Nájdeme tu obsiahlu stať o pomere Jozefa Dobrovského k Rusku a jeho kultúre, ktorý ako prvý z českých obrodencov poznal Rusko osobne. Po návšteve Ruska dokázal Dobrovský rozoznať ruské samoderžavie a cárizmus od ruského ľudu a neraz kritizoval nevoľníctvo v Rusku. Zaslúžil sa o založenie krúžkov, ktoré združovali záujemcov o poznanie ruského jazyka a napísal pre ne aj prvú učebnicu.

Autori dokázali správne vystihnúť romantický charakter Jungmannovho rusofilstva, ktorý, pokiaľ išlo o Rusko, často nerozlišoval hodnoty reakčné od pokrokových. Podarilo sa im vysvetliť zdravé jadro všeslovanského myslenia Jána Kollára. Podľa zásluhy venovali mnoho miesta F. L. Čelakovskému a P. J. Šafárikovi. V súvislosti s tým rozobrali vplyv povstania dekabristov a revolučného diania roku 1830 v Poľsku na vtedajšiu českú spoločnosť. Obe tieto udalosti jasnejšie než predtým rozlíšili rusofilstvo pokrokové od konzervatívneho. Možno povedať, že sa väčšina českej spoločnosti — na čelných miestach boli aj Čelakovský a Šafárik — rozchádzala s Ruskom všade tam, kde v ňom videla nedeliteľný celok s cárizmom.

Akési nové obdobie v českom rusofilstve vytvoril Karel Havlíček Borovský, ktorý sa pobytom v Rusku zbavil obdivu slavianofilov a nekritického pohľadu na Rusko. Havlíček tam spoznal podstatu samoderžaví. Bolo jeho zásluhou, že dokázal u nás šíriť odpor k cárizmu, že dokázal odhaliť podstatu ruského panslavizmu a slavianofilstva, jeho nebezpečenstvo pre český národný vývin.

Mnoho nového vniesol do českého rusofilstva rok 1848. Až do toho času bolo u nás najpokrokovjšie rusofilstvo Havlíčkov, ktoré však nepostrehlo v Rusku revolučné sily, smerujúce proti cárizmu. Toto stanovisko sa stalo vodidlom českým liberálom, ktorí si vytvorili koncepciu austroslavizmu, zameraného proti „cárskemu imperializmu“. V skutočnosti to bola ideológia, ktorá vo svojich dôsledkoch podporovala cárske Rusko. Proti týmto úsiliam sa postavili radikálni demokrati, ktorých revolučné rusofilstvo sa zrodilo počas revolúcie roku 1848/49. Od tých čias česká spoločnosť vedela o možnosti pripravovanej roľníckej revolúcie v Rusku, ktorá by bezpochyby mohla mať veľký vplyv na úspech českého národnooslobodzovacieho boja.

Roku 1848 patrí ešte jeden podstatný podiel na rozvoji českého rusofilstva: ak pred revolúciou reprezentovali pokrokové rusofilstvo u nás skôr jednotlivé osoby (Šafárik, Čelakovský, Havlíček a i.), po roku 1848 môžeme čoraz viac hovoriť o masovosti tohto smeru.

Po tomto tematickom okruhu prechádzajú autori až do šesťdesiatych rokov 19. storočia. Tu si pochopiteľne všimli predovšetkým ohlas zrušenia nevoľníctva v našom prostredí a ohlas činnosti ruských revolučných demokratov, najmä Gercena a Černyševského.

Spolu s tým bolo treba poukázať aj na úlohu poľského povstania roku 1863 v procese nášho rusofilstva. Vyzdvihuje sa tu už známa skutočnosť (porovnaj početné štúdie V. Záhka), totiž záslužná úloha J. V. Friča pre správne pochopenie udalostí z rokov 1861 a 1863, ktoré k nám preniesol od Gercena.

Všetky tieto udalosti dopomohli k rozštiepeniu českej spoločnosti na staročechov, mladočechov a radikálnych demokratov. Staročesi podporovali Rusko proti Poľsku, mladočesi odsudzovali Rusko a jedine radikálni demokrati videli rozdiel medzi Ruskom revolučným a reakčným. Výsledkom rozličných prúdení v českej verejnosti bol postoj jednotlivých táborov k návšteve Moskvy roku 1867, pri príležitosti národopísnej výstavy. Na výstave sa zúčastnili staročesi i mladočesi. Veľké nádeje, ktoré sa vtedy spájali s Ruskom, vyniesli na povrch opäť veľa nekritického nadšenia pre všetko ruské. Kladný vzťah našli k cárizmu

mladočesi, ktorých k tomu viedla veľká nenávisť voči dualistickému Rakúsku. Len radikálni demokrati nepodľahli tejto horúčke, totiž úsiliu priblížiť českú politiku k cárskemu Rusku; obzvlášť vynikol J. V. Frič, ktorý sa ako jediný a prvý opovážil verejne kritizovať českú cestu do Ruska roku 1867. Až po ňom začínali kritizovať aj iní demokrati.

No návšteva Ruska znamenala aj cenný, aktívny prínos: prebudenie masového rusofilstva, ktoré na niektorých miestach pripomínalo dokonca prípravu na revolučné hnutie. Pri tejto príležitosti autori upozorňujú na významné úkazy tých čias, napríklad na masové učenie sa ruštine, kult ruskej hymny, poznávanie ruskej kultúry v omnoho väčšej miere než predtým a pod.

Mnoho miesta venuje Pfaff a Závodský otázkam vplyvu ruských klasikov na českú literatúru, prípadne na iné druhy umenia. Zmieňujú sa o Deržavinovi, Žukovskom, Puškinovi, Lermontovovi, Gogolovi, Turgenevovi, Gončarovovi, Saltykovovi-Ščedrinovi, Dostojevskom, Tolstom, Gorkom a Čechovovi. Z českej strany upozorňujú na Sabinu, J. Nerudu, V. Háľku, A. Heyduka, K. Světlú, Antala Staška, Sv. Čecha, J. Vrchlického, J. Zeyera a V. Mrštiku.

Menej uspokojivá je ďalšia časť, kde sa pokúsili analyzovať vzťah ruského revolučného myslenia a nášho robotníckeho hnutia. Typickou ukázkou početných nedôsledností a nedostatkov je 6. kapitola — Ohlas prvej ruskej revolúcie 1905. Demonštrujem to na jedinom príklade. Na strane 257 autori píšú, ako sociálnodemokratická tlač „sústavne sledovala ozbrojené boje ruského robotníctva a odhaľovala krvavé metódy cárizmu“ (rozumej decembrové povstanie v Moskve z roku 1905). No pravdou je, že sociálnodemokratická tlač nielenže sústavne nesledovala tieto vrcholné udalosti prvej ruskej revolúcie, ale usilovala sa aj o ich falošný výklad, o zatajenie skutočnosti, že robotníctvo v značnej miere použilo zbrane a pod. Takýto spôsob práce môže veľmi podstatne skresliť skutočnú situáciu u nás.

Za vážny nedostatok knihy treba považovať fakt, že autori nedospeli k vážnemu pokusu o periodizáciu českého rusofilstva. To dokazuje už aj samo zakončenie knihy. Kniha sa totiž zastavila pri ohlase prvej ruskej revolúcie 1905—1907, čo mnohí pravdepodobne nebudú pokladať za správne. Hoci nepochybujeme o nesmierne závažnom vplyve ruskej revolúcie 1905—1907 na vývoj českého rusofilstva, nemožno na druhej strane tento medzník považovať pri knihe tohto druhu za konečný. Tým mohla byť len Veľká októbrová socialistická revolúcia.

A teraz niekoľko ďalších pripomienok. Hodnotu knihy v značnej miere znižuje aj to, že autori upustili od kritického poznámkového aparátu. Ani jediný citát a iné veci nie sú odkázané na presné miesto pôvodu, ba ani názvy jednotlivých prác v texte sa vždy neuvádzajú v úplnosti. To znamená, že pre vedecké účely sa kniha len veľmi ťažko dá použiť. Autori, ktorí mali všetok použitý materiál zhromaždený na výstavách, urobili veľkú chybu, že ho nepoužili takým spôsobom, aký je dnes pri vedeckých prácach celkom obvyklý. Snáď sa tiež príliš obmedzili na sledovanie vzťahov medzi jednotlivými osobnosťami alebo na skúmanie vplyvu rozličných udalostí ruského života na jednotlivcov, zatiaľ čo si nepovšimli českú spoločnosť ako celok. To potom zapríčinilo, že jednotlivé kapitoly nazvali podľa osobností. Aj periodizácia, pokiaľ ju mali na zreteli, viaže sa na tieto osobnosti a nie na celkové dejinné prúdy a udalosti. Takýto spôsob by, pravda, predpokladal rozbor domácej i ruskej vnútornej situácie v jednotlivých obdobiach, čo si autori tak isto nevšimli, a preto sa kniha na mnohých miestach javí ako pestrá mozaika drobných faktov, v ktorých sa utápa jednotná a pevná línia. Preto sa autori temer nikde nepokúšajú o konečné hodnotenie ohlasu ruského života v našom prostredí, najmä nie z toho najdôležitejšieho hľadiska, ku ktorému musia nevyhnutne smerovať všetky obdobné štúdiá a práce, totiž o zistenie, čo znamenal tento bohatý styk českej a ruskej spoločnosti pre vývoj domáceho prostredia, pre české a ruské dejiny. Poukážeme na to z tohto príkladu. Autori mnoho hovoria o ohlase prvej ruskej revolúcie; ale aký konkrétny zisk mala z toho napríklad robotnícka trieda,

o tom nenájdeme n kde ani slova. Niet pochýb o tom, že by sa tu žiadalo napísať, ako ohlas ruskej revolúcie dopomohol pri urýchlení zákona o všeobecnom, rovnom, tajnom a priamom hlasovacom práve v Rakúsku a pod. Kniha trpí aj obvyklým zjavom, že sa sústreďuje prevažne na české krajiny. Ani bibliografia nie je úplná. Napokon ešte slovo k fotoprílohám. Celkove iste oživilí a sprístupnili knihu, ale len niektoré z nich. Nazdávame sa, že čitateľ si nič neodnesie z pohľadu na fotokópiu dokumentu, ktorý je natoľko zmenšený, že sa vôbec nedá čítať. Preto menší výber fotokópií, ktoré by sa uverejnili v patričnej veľkosti, by knihe len prospel.

Po týchto pripomienkach musíme si však uvedomiť istú závažnú vec. Syntetickú prácu o česko-ruských vzťahoch v minulosti bude možné napísať až vtedy, keď bádatelia napíšu jednotlivé čiastkové štúdie či monografie, ktoré rozriešia mnohé z doteraz neznámych problémov. Pfaff a Závodský nemohli ešte stavať na týchto nových poznatkoch, a preto sa niet čomu diviť, že na niektorých miestach a pri niektorých problémoch sa im nedostane uznania. Iste urobili všetko, čo za daných podmienok bolo možné a uskutočniteľné. Nemali však zanedbať spracovanie dokumentov a odkazy na ne.

Kniha Pfaffa a Závodského aj napriek týmto nedostatkom iste prispeje k prehĺbenému poznaniu česko-ruských vzťahov — a to bola bezpochyby jej hlavná úloha.

Zd. Konečný

AZ ESTERHÁZY CSALÁD HERCEGI ÁGÁNAK LEVÉLTÁRA. Összeállította BAKÁCS ISTVÁN. Levéltárak Országos Központja, Budapest 1956. 278 ss. (cyklostyl.).

Esterházyovský kniežací archív je jedným z najväčších a najvýznamnejších rodinných archívov zachovaných z územia bývalého Uhorska. Z našich archívov — čo do rozsahu a významu — možno s ním porovnávať azda len Pálffyovské a Koháry-Coburgovské archívy, z maďarských archívov Festeticovský archív (prihliadajúc k dnešnému stavu zachovania). Obsahuje 2443 listín spred roku 1526 a jeho rozsah je udaný na 220 bm.

Zakladateľom kniežacej vetvy rodiny Esterházy bol Mikuláš narodený roku 1583. Až v prvej polovici 17. storočia začína majetkový rozkvet tohto rodu, ktorý v priebehu 200—250 rokov bol prechodne alebo nepretržite držiteľom vyše tridsiatich panstiev, z toho viacerých aj na území Slovenska. Písomnosti rozsiahlych esterházyovských kniežacích panstiev sa začali pomerne skoro archívovať. Už 17. novembra 1749 bola vydaná inštrukcia na usporadovanie písomností a v tomže roku nastúpil službu prvý kniežací archívár Ján Šmiljár (Smiljár János). Odvtedy až do roku 1949 — keď archív prevzal od posledného vlastníka Pavla Esterházyho do majetku Maďarský krajinský archív — možno hovoriť o archívárskej kontinuite. Bol teda Esterházyovský kniežací archív vlastne starší ako sám Maďarský krajinský archív. Jedným z esterházyovských archívárov bol aj Štefan Hajnal (+1956), profesor Budapeštianskej univerzity. Archív bol pôvodne uložený v Eisenstadte (Kismárton) v Burgenlande (Rakúsko), odkiaľ bol presťahovaný (1920—21?) do Budapešti. Časť registratúr ústrednej správy a účtarne je dodnes v Eisenstadte. Pri vojnových udalostiach 1944—45 neutrpel archív v Budapešti podstatné škody.

Kmeňovým základom archívu obsahujúcim najstaršie písomnosti je takzvané Repositorium, ktoré bolo vytvorené už v druhej polovici 18. storočia, aj keď sa do niektorých jeho skupín priradovali písomnosti aj neskoršie. Skladá sa z tzv. repozitórií 1—103 a repozitória K, ktoré obsahuje doplnky k rep. 1—103. Podrobné elenchy zostavené k repozitóriu Maďarský krajinský archív neprevzal a nie je nič známe o ich osude.

Ďalšími hlavnými skupinami archívu sú písomnosti jednotlivých členov rodiny, hospodárske a účtovné písomnosti panstiev, písomnosti rozličných významnejších zamestnancov

(inšpektori, fiškáli, tajomníci ap.), písomnosti ústrednej správy z 18. storočia a z 19. storočia, rozličné zbierky písomností, písomnosti týkajúce sa iných rodín a napokon vlastná spisovňa archívu.

Jednotlivé repozitória (1—103) sú skupinami utvorenými podľa vecných a územných zreteľov, takže napr. písomnosti tohože panstva nie sú len v repozitórii označenom názvom príslušného panstva, ale i v iných vecných skupinách repozitória. Tak isto však materiál jednotlivých panstiev — sprav'dla novší — je zaradený aj do iných hlavných skupín (napr. v hlavnej skupine Hospodárske a účtovné písomnosti panstiev). Táto skutočnosť je nepochybne zapríčinená tým, že celé usporadovanie trvalo mnoho desaťročí a spracovalo sa vždy len určité množstvo písomností. Zo štruktúry vydaného inventára je zrejme — a je to aj v inventári vždy na príslušných miestach poznamenané — že v podstate tu máme pred sebou staré „rodinné“ usporiadanie písomností. Ani jedna z uvedených hlavných skupín nebola celá usporadovaná v Maďarskom krajinskom archíve, no v každej z nich sú skupiny, ktoré boli vytvorené už pred začatím prác na inventári. Vytváranie ďalších (nových) skupín pri príprave inventára bolo odvislé od už jestvujúceho členenia, takže pri vydanom inventári Esterházyovského kniežacieho archívu nejde o archívny inventár v modernom slova zmysle, v ktorom by všetky písomnosti (až na prípadne malú časť tzv. starého usporiadania) boli zoradené podľa jednotlivých provenienčných zreteľov, ale petrifikovaný bol stav vytváraný viacerými archívarmi počas dlhých časových období. To, čo nám teda inventár podáva, je práca viacerých generácií archívárov a za daného stavu archívári MKA inej voľby nemali, a ich postup pri zostavovaní celkovej štruktúry inventára a detailných doplnkov k nemu bol v podrobnostiach správny.

Aj napriek čiastočnému prelinaniu sa jednotlivých skupín možno povedať, že ich členenie je logické a teda bádateľ po dôkladnom preštudovaní inventára nemusí mať pochýb, čo kde možno nájsť. Nerovnomernosť v prehĺbení spracovania inventára sa javí azda len pri korešpondencii jednotlivých členov rodiny, ktorá je podrobne spracovaná podľa odosielaťelov.

Z prístupného úvodu sa nedozvedáme presne ani to, kedy sa archív dostal z Eisenstadtu (Rakúsko) do Budapešti. Neprávom sa veľmi málo miesta venuje aj osobám a práci bývalých esterházyovských archívárov. Iste by to v stručnej forme nebolo mohlo zabrať viac ako jednu dve strany. Za nesprávne to považujeme aj preto, že usporiadanie publikované inventárom je v podstate prácou týchto ani nespomenutých ľudí. Zdá sa, že viac pozornosti sa malo venovať vydanéj archívnej inštrukcii z roku 1749, resp. aspoň tomu, aký vplyv vykonala na konané usporadovacie práce. Rozsah inventáru by sa nebol podstatne zväčšil ani tým, keby pri skupinách novousporiadaných v MKA bolo toto zreteľne označené s konkrétnym stručným poznamenaním, v čom toto usporiadanie spočívalo (aký bol predošlý stav skupiny písomností). Pre umožnenie posúdenia práce archívára sú tieto nepatrné okolnosti bezpodmienečne potrebné.

Inventár je opatrený ideálnou schémou štruktúry archívu, zoznamom esterházyovských kniežacích panstiev s príslušnosťami a registrom miestnych názvov. Vydanie inventára môže slovenská historická verejnosť len privítať, lebo týmto spôsobom nadobúda konkrétnejšiu predstavu o fondoch tohto aj pre dejiny feudalizmu na Slovensku významného archívu.

Sú tu dôležité písomnosti mnohých slovenských panstiev, ako Viglaš (rep. 22), Levice (rep. 23), Bytča (rep. 27), Strečno (rep. 28), Orava—Lietava (rep. 29), Zvolen—Dobrá Niva (rep. 30), Branč (rep. 31), Beckov (rep. 39), Štáva (rep. 40), Dobrá Voda, Šurany, Čachtice, Smolenice (rep. 45). V skupine Desiatky (rep. 53) sú písomnosti k Zvolenu, Viglašu a Leviciam, v skupine Mýta (rep. 55) písomnosti k Strečnu, Rimavskej Sobotě a Bratislave. V skupine Inštrukcie (rep. 60) sú hospodárske inštrukcie pre všetky panstvá, teda aj pre tie, ktoré ležali na území dnešného Slovenska. V skupine Urbariália (rep. 65)

sú písomnosti týkajúce sa žilinskej jezuitskej rezidencie a jej majetkov. V skupine Metácie (rep. 94) je cenný materiál k panstvám Bytča a Strečno. Napokon v doplnkovom repozitáriu K sú písomnosti skoro k všetkým spomenutým panstvám. Písomnosti k panstvám Bytča a Strečno sú aj v skupine Acta dominiorum. Sumárne prehľady zachycujúce majetkový stav z 19. storočia sú v skupine Popisy panstiev, a to pre Bytču (balík 2259—60), Levice (2304—5), Strečno (2324—5) a Víglaš (2325/a). Súčasťou esterházyovského kniežacieho archívu je aj starý Coborovský archív (z rokov 1440—1788), ktorého písomnosti sa vzťahujú na juhozápadné Slovensko (bal. 2425—6). Vo variách v bal. 2431 pod č. 39—40 sú písomnosti o prenájme panstiev Bytča, Strečno a Víglaš Leopoldovi Popperovi, ktorý sa stal neskôr ich vlastníkom. Písomnosti týkajúce sa Slovenska idú od 13. storočia. Je tu aj celá skupina stredovekých listín, ktoré pôvodne patrili do žilinského mestského archívu a boli z neho (podľa zachovaného reverzu) vyzdvihnuté začiatkom druhej polovice 18. storočia a neskôr zaradené do rep. 28. V hojnejšom počte sú zastúpené písomnosti počínajúc 16. storočím, no ich prevažná väčšina je zo 17. a 18. stor. Písomnosti týkajúce sa Slovenska v Esterházyovskom kniežacom archíve sú prevažne hospodárskeho rázu. Tento archív je preto nesporne dôležitým zdrojom pramenného materiálu k parciálnym problémom slovenských dejín z obdobia feudalizmu.

R. Marsina

PŘÍSPĚVKY K DĚJINÁM KSČ. Neperiodický sborník. Vydáva Ústav dějin KSČ Praha, 1. číslo vyšlo v novembri 1957. Strán 219.

Práca kolektívu historikov na dejinách robotníckeho hnutia a dejinách KSČ, organizovaná Ústavom dejín KSČ v Prahe, má dať československej verejnosti už dlhšie očakávanú publikáciu *Prehľad dejín KSČ*. Na začiatku roku 1957 vydané tézy uvedenej práce sú prvým výsledkom tohto kolektívneho podujatia a príslubom, že v krátkom čase dostaneme do rúk prehľadné dejiny robotníckeho hnutia a komunistickej strany v Československu. V súvislosti s prípravou týchto stručných dejín rozprúdil sa u nás živší bádateľský ruch zameraný na problémy z dejín robotníckeho hnutia, a omnoho viac ako predtým sa spracovávajú aj v menších monografických štúdiách jednotlivé problémy z dejín strany. Pre publikovanie takto spracovaných otázok, ako aj pre publikovanie dosiaľ neznámych materiálov, dokumentov, pamätí a recenzií, v ktorých bude možné uplatniť dosiaľ neujasnené vedecké náhľady, začal vychádzať neperiodický sborník *Príspevky k dejinám KSČ* pod redakciou Jána Pachtu.

Takéto rozhodnutie Ústavu dejín KSČ treba uvítať, pretože sborník okrem plnenia prvotného posolania, rozvinúť širokú aktivitu v spojitosti s prípravou publikácie *Prehľad dejín KSČ*, bude aj cenným pomocníkom pri rozvoji našej historickej vedy a pri sústreďení činnosti našich vedeckých pracovníkov zaoberajúcich sa dejinami robotníckeho hnutia a dejinami KSČ.

V redakčnom úvode vytyčuje si sborník ako hlavný cieľ: prispievať k uskutočňovaniu plodnej výmeny vedeckých skúseností a k rozvíjaniu tvorivej a vedecky argumentovanej kritiky, ktorá je hlavným činiteľom na ceste k odstráneniu nedostatkov a k dosiahnutiu nových úspechov v historickej vede. Nepochybujeme, že sa sborník bude pridŕžať tejto línie a že sa stane nepostrádateľnou tribúnou pre našich historikov a zdrojom poučenia aj pre širšiu verejnosť.

V 1. čísle v časti Články je publikovaný zásadný článok J. Pachtu o uplatňovaní lenínskej zásady straníckosti v našej historickej vede, ďalej príspevky J. Veselého o ohlase Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v našej robotníckej triede, J. Kozáka o možnosti revolučného využitia parlamentu pri prechode k socializmu a úlohe ľudových mäs

a S. Cambela o problematike robotnícko-roľníckeho zväzku na Slovensku v rokoch 1945—1948.

V časti Materiály sa oboznamujeme s novými dokumentami k otázke Mníchova, s materiálmi o prostějovských udalostiach roku 1917 a s niektorými materiálmi, týkajúcimi sa klasikov revolučného socializmu.

Medzi dokumentami a pamätami sa publikuje nový dokument z prejavu Kl. Gottwalda roku 1951 a spomienky dobrovoľníka z medzinárodných brigád počas španielskej občianskej vojny v rokoch 1936—1939.

V recenznej časti sa B. Šindelář podrobne zaoberá knihou J. Kořalku *Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku*.

Aj keď v krátkej informatívnej zpráve hneď po vyjdení 1. čísla zborníka nemôžeme toto podrobnejšie hodnotiť, treba zdôrazniť, že zborník v značnej miere rozširuje naše rozhlady po dejinách robotníckeho hnutia a že sa stáva vítanou pomocou pri rozvíjaní činnosti vedeckých, pedagogických a politických pracovníkov.

M. Kropilák

BIBLIOGRAFICKÉ PUBLIKÁCIE K SLOVENSKÝM DEJINÁM.

Po dlhšej prestávke, zavinenej predovšetkým vojnovými udalosťami, znova začína vychádzať *Bibliografie československej historie* (predtým *Bibliografie české historie*), a to zväzkom o literatúre vydanéj roku 1955. Posledný zväzok *Bibliografie české historie* vyšiel v obmedzenom náklade a len pre užšiu potrebu odborných pracovníkov roku 1951 s obsahom týkajúcim sa rokov 1937—1941. Tento doteraz najväčší zväzok zostavila podobne ako predchádzajúce zväzky osvedčená bibliografická pracovníčka dr. St. Jonášová s neobyčajnou starostlivosťou o čo najväčšiu možnú úplnosť zachytenia bibliografických údajov, chápaných v širšom rozsahu, než len z hľadiska úzkych potrieb historickej vedy a s ňou príbuzných vedných disciplín. Pravda, tento zväzok má veľké nedostatky, najmä pokiaľ ide o zachytenie zahraničnej literatúry o českých a slovenských dejinách, nie je

úplný, ani pokiaľ ide o slovenské heslá, ktoré dodala dr. D. Lehotská z Bratislavy, ktorá nezoznamená dostatočne s tradičnou už náplňou *Bibliografie* a nevyužívajúc ani možnosti jestvujúcej *Bibliografie slovenskej historie za roky 1939—1944*, uspokojila sa len úzkym výberom hesiel. Skôr ako by sa pokračovalo vo vydávaní bibliografického materiálu za obdobie od roku 1942 — buď súhrnne alebo za jednotlivé úseky (azda za roky 1942—1945 a od roku 1945 (máj) do 1954) — rozhodol sa Historický ústav Československej akadémie vied vydávať *Bibliografiu československé historie za jednotlivé roky*, počnúc rokom 1955. Bolo do istej miery len pochopiteľné a správne, že obnovené vydávanie *Bibliografie* bolo položené na spoločný základ a robilo sa za účasti Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (A. Škorupová). Takýto rozvrh excerptných prác má prirodzene výhody, ale aj nevýhody. V oboch historických ústavoch našich Akademií boli po prekonaní istých ťažkostí zriadené osobitné pracoviská, na ktorých pracujú školení bibliografickí pracovníci. V ich činnosti sa v podstate zachoval tradičný spôsob, najmä pokiaľ ide o formu, ale aj obsah excerptných prác, aj keď bolo jasné, že redakčne bude treba napokon obmedziť excerptovaný materiál výberove len na dôležitejšie a hodnotnejšie heslá a celý listkový materiál získany excerptciou, ako rukopis uložiť v HÚ ČSAV pre interné potreby oboch ústavov a ich spolupracovníkov. Postupne sa objasnilo aj hľadisko vnútorného členenia obsahu *Bibliografie*, keď sa ukázala potreba uskutočniť rôzne zmeny v dôsledku spoločenských zmien v našej vlasti. Uspokojivo bolo vyriešené zariadenie hesiel týkajúcich sa teoretických základov vedeckej historiografie. Táto časť bola rozdelená na časť marxizmu-leninizmu a na časť politickej ekonomie a umiestená na úvodné miesto. Vlastná bibliografia si zachovala potom v podstate svoje staré rozdelenie na časť všeobecnú a na časť špeciálnu. Nová je tretia časť, venovaná dejinám cudzích národov. Pokiaľ ide o spracovanie hesiel, bol ponechaný prehľadný a osvedčený, tzv. hniezdový spôsob usporiadania. Oproti doterajšej praxi, ako som už spo-

menul, *Bibliografie* neobsahuje všetky excerptované heslá, no výberovosť nie je vždy dostatočnou zárukou, že sa nevynechajú pri excerptovaní alebo pri triedení excerptovaného materiálu dôležité heslá. Do istej miery má tomu zabrániť pomerne široký kruh odborných recenzentov z rôznych odborov spoločenskovedných disciplín. Ako výčitku uvádzame, že *Bibliografie* nebola zo slovenskej strany odborne recenzovaná, a ospravednenie, že na to nebolo času, nijako nestačí. Tak sa stalo, že v slovenských heslách sú čo do ich počtu i čo do ich vecnej správnosti nedopatrenia. Azda redakčná rada *Bibliografie* pomôže v budúcnosti odstrániť tieto nedostatky a zvýši kvalitatívne úroveň bibliografie, ktorá patrí k našim najdôležitejším bibliografiám a dobre splní svoju úlohu spoľahlivo, rýchlo i prehľadne informovať o produkcii v spoločenskovedných disciplínach, aj keď vychádzajú odborné bibliografie jednotlivých disciplín, pravda, na trochu inom základe. Treba si len želať, aby ďalšie zväzky *Bibliografie* vychádzali čo najpresnejšie. Osobitne treba vítať, že sa pomýšľa aj na vydávanie bibliografie za obdobie od roku 1942 retrospektívne.

Neúnavný bibliografický sledovateľ starých tlačí na Slovensku bibliograf Univerzitetnej knižnice v Bratislave dr. Imrich Kotvan spracoval a teraz vydal v samostatnej publikácii *Bernolákovské tlače Univerzitetnej knižnice v Bratislave* (Bratislava 1957, strán 60) zoznam tých tlačí, ktorých autori patria do tzv. bernolákovskej školy. Táto publikácia je vlastne založená na autorovej nedávno vydannej obsiahlej publikácii *Bibliografia bernolákovcov*. Podobne ako tam, aj tu uvádza úplné bibliografické údaje o jednotlivých uvedených dielach, ale neuvádza obsiahnejšie životopisné údaje. V publikácii sú však signatúry spracovaných kníh, ktoré umožňujú ľahké použitie publikácie na vyhľadávanie bernolákovskej literatúry v Univerzitetnej knižnici v Bratislave.

Od toho istého autora vyšla ako seperát z 2. čísla IV. roč. Slovenskej literatúry bibliografická práca *Prvotlače lyceálnej knižnice v Bratislave* (Bratislava 1957, str. 32). Dr.

Kotvan spracoval v nej prvotlače bratislavskej lyceálnej knižnice, ktorá prešla roku 1954 do správy Slovenskej akadémie vied. V tejto knižnici, ktorá vznikla pred 225 rokmi, nachádza sa bohatý knižný fond aj k novším dejinám Slovenska. Medzi 60 000 zväzkami kníh zadelených do troch oddelení a teraz revidovaných je 35 inkunábulí, z nich v tzv. Šimkovej knižnici je 8, vo veľkej teologickej knižnici 15 s jedným duplikátom a vo veľkej lyceálnej knižnici 12. Najstaršia tlač *Die Anbötter Cristi* z roku 1460 je nezvestná. Dr. Kotvan jednotlivé inkunábule podrobne knihopisne opisuje, uvádzajúc aj dáta o ich súčasnom stave. Svoj súpis rozšíril o abecedný register tlačiarov, prvotlačí podľa rokov vydania a podľa miest a tlačiarov, ďalej o konkordancie bibliografických čísel a čísel katalógu a podľa signatúr s provenienčným registrom a na záver zoznamom literatúry. Táto spoľahlivá a vecne úplná publikácia dobre poslúži knihovedným pracovníkom.

Fr. Bokes

STÁTNÍ ARCHIV V JANOVICÍCH U RÝMAŘOVA — Průvodce po archivních fondech. Zpracovali F. SPURNÝ a J. MEZNIK. vydala Archivní správa Min. vnitra, Praha 1957. Strán 214 + 16 obr. příloh.

Piaty zväzok sprievodcov po štátnych archívoch vydávaných Archivnou správou Ministerstva vnútra obsahuje opisy archívnych fondov prvého oddelenia štátneho archívu pre olomoucký kraj so sídlom v Janoviciach pri Rýmařove. Toto oddelenie uvedeného štátneho archívu opatruje v prevažnej miere fondy úradov nižších stupňov verejnej správy, ktoré mali svoje sídla na území dnešného olomouckého kraja.

Autori sprievodcov rozčlenili opisy fondov do sedmich skupín. Prvá obsahuje opisy fondov politickej správy, a to z najväčšej časti okresných úradov od roku 1850 a okresných školských rád z druhej polovice 19. storočia. Starší materiál obsahujú fondy krajských úradov v Olomouci (od roku 1827) a v Přerově (od roku 1749); zachované sú však veľmi fragmentárne. Sem patria aj

fondy policajných úradov s materiálom od konca 19. storočia a zemských úradov z čias nemeckej okupácie.

Druhú skupinu — fondy finančnej správy — reprezentujú archívy berných správ, berných, dôchodkových a cenových úradov s materiálom zväčša až z 20. storočia. Tretia skupina („Súdna správa“) obsahuje zväčša fondy okresných súdov majúce materiál od začiatku 19. storočia, ďalej fond Krajského súdu (1780—1945) a Štátneho zastupiteľstva v Olomouci (1850—1943). Najcennejšiu časť tejto skupiny tvorí zbierka „Pozemkových kníh“ z feudálnych panstiev (1534—1897), ktoré roku 1850 prevzali od zrušených patrimoniálnych úradov okresné súdy a od týchto potom zemské archívy v Brne a v Opave, ktoré ich zase v rokoch 1951—1952 rozoslali novým štátnym archívom podľa územnej príslušnosti.

V štvrtej skupine sú fondy hospodárskych organizácií, priemyselných a dopravných podnikov majúcich svoje sídla na území olomouckého kraja s materiálom prevažne z 20. storočia. V piatej skupine („Ostatné fondy“) tvorila najcennejšiu časť „Matriky“ (1571—1949). V šiestej skupine sú opisy mestských archívov Rýmařova a Vidnavy a v poslednej opisy niekoľkých zbierok archiválií rôznej proveniencie.

Sprievodca po fondoch Štátneho archívu v Janoviciach podáva prvé informácie o materiáli k dejinám olomouckého kraja uloženom v prvom oddelení tohto ústavu, ktoré opatruje archívne fondy v prevažnej miere z obdobia 1850—1945, teda k dejinám kapitalizmu. Údaje o fragmentárnom zachovaní spisovného materiálu mnohých úradov uvádzaných v sprievodcovi sú dostatočným dôkazom toho, aké dôsledky mala nestarostlivosť a zanedbávanie archívnictva v minulosti u nás.

Slovenských historikov najnovších dejín upozorňuje publikácia na materiál týkajúci sa separatistického a iredentistického hnutia na Slovensku v prvých rokoch republiky (Jehlička, Ungr), v trestnej veci ktorého bol Krajský súd v Olomouci delegovaný ako príslušný najvyšším súdom. (Pozri opis fondu

Krajského súdu v Olomouci na str. 51.) Rozsiahly súdny opis o trestnom pokračovaní proti Jehličkovi, Ungrovi a spočiatku aj proti Hlinkovi má rozsah 11 krabíc a sú k nemu priložené ilegálne časopisy, brožúry, letáky a pod. Materiál k najnovším dejinám Slovenska sa nájde aj vo fonde „Provozní ředitelství Košicko-bohuminské dráhy v Těšíně“ (str. 98), ktorého pôsobnosť sa do roku 1919 vzťahovala aj na slovenskú časť tejto železnice.

Jednotlivé opisy fondov i publikáciu ako celok vypracovali autori podľa smerníc vydaných archívnu správou. Z metodologickej stránky im možno vyčítať nesprávne zaradenie pozemkových kníh a matrič medzi „fondy“, hoci v oboch prípadoch ide vyslovene o „zbierky“ v archívnom zmysle. Inak možno skoro všetkým opisom fondov vyčítať, že sa zamerávajú príliš na dejiny a organizačný vývin toho ktorého úradu a veľmi málo na obsahové určenie archívneho materiálu, ktorý z činnosti príslušného úradu zostal. Mohlo by sa toto ospravedlniť pri archívoch neusporiadaných, no už vonkoncom nie pri fondoch usporiadaných a inventarizovaných, ktorých je podľa publikovaného sprievodcu v janovickom štátnom archíve veľká väčšina.

Sprievodcu dopĺňujú fotokópie niekoľkých archiválií a snímky janovického kaštieľa, v ktorom je umiestnený štátny archív.

Fr. Sedlák

DĚJEPIS VE ŠKOLE. Časopis pro dějepis ústavu ČSR a SSSR. V edie dr. M. Pravdová s redakčnou radou. Vydáva Státní pedagogické nakladatelství v Prahe z poverenia Ministerstva školstva a kultúry. Strán 476.

Dějepis ve škole je jediný časopis, ktorý venuje pozornosť predovšetkým problematike dejepisného vyučovania na všeobecnovzdelávacích školách, no práve skončený štvrtý ročník ukazuje, že ešte vždy len čiastočne vyhovuje svojim obsahom naznačenému poslaniu, a to pravdepodobne preto, že ešte stále má nedostatok vhodných príspevkov, ktoré by sa týkali tejto problematiky. V bu-

dúcnosti, ak má časopis vyhovieť svojmu poslaniu, bude musieť redakcia intenzívnejšie zamerať svoje úsilie na získanie najmä takých príspevkov, ktoré priekopnícky a priebojne budú raziť cestu novým spôsobom a metódam vyučovania dejepisu a ústavy našej vlasti a SSSR na všeobecnovzdelávacích školách. V časopise *Dějepis ve škole* napr. veľmi chýbajú články, ktoré by si krátko všimli naše dejepisné učebnice, ako aj osnovy. Iste by bolo účelné a užitočné venovať pozornosť ich rozboru, ako aj tomu, ako sa v praxi osvedčili. *Dějepis ve škole* by sa mal bojovnejšie a pohotovejšie a najmä aktuálne vypořiadat s nájstojčivými problémami už aj preto, že vyučovaniu dejepisu sa v poslednom čase na našich všeobecnovzdelávacích školách venuje málo času, hoci dejepis patrí medzi najdôležitejšie spoločenskovedné disciplíny z hľadiska ideologického stvárnenia budúceho občana našej vlasti.

Dějepis ve škole má päť častí. V prvej sa uverejňujú populárno-vedecké príspevky, ktoré sú obsahove i formou na úrovni súčasného bádania, ale nevyhovujú vždy potrebám našich učiteľov dejepisu práve preto, že zabiehajú do prílišných podrobností a neusilujú sa vhodným spôsobom o zovšeobecnenie nových výsledkov v oblasti historického bádania československých a svetových dejín. No je potešiteľné, že počet slovenských príspevkov v štvrtom ročníku časopisu *Dějepis ve škole* oproti predchádzajúcim ročníkom stúpol. Dr. Ján Hučko v článku *Slovenské témy v národných dejinách na jedenástročnej škole* (v číslach 1—3) sa obšírne zaoberá danou tematikou, ktorá ešte stále nezaberá v našich učebných osnovách a učebniciach toľko miesta, aby slovenský žiak nadobudol ucelený obraz o nich v rámci poskytovaného rozsahu učiva. Učiteľom na jedenástročných školách štúdia dr. Hučku pomôže pri orientácii v tejto problematike a pomôže im doplniť aj učivo. V druhom slovenskom článku (v čísle 7) dr. Jozef Butvin sleduje viac z hľadiska literárnohistorického než všeobecnohistorického slovenské národné obrodenie v predštúrovej dobe, o ktorom doteraz nemáme ešte stále úplne jasný a po-

drobný obraz. Tretí slovenský príspevok od dr. Františka Bokesa *Ohlas troch ruských revolúcií* (číslo 9) sleduje danú tematiku so zreteľom na hlavné prúdy udalostí, a to na základe doterajších výskumov, pričom kladie dôraz iba na podstatné črty a nie na podrobnosti. V poslednom slovenskom článku sa dr. Jozef Brychta zaoberá manufaktúrami v procese likvidovania feudálnych výrobných vzťahov na Slovensku (číslo 2). Dr. Brychta podáva na základe doterajšieho výskumu pre potreby vyučovania na jedenástročných školách podstatné črty vznikania manufaktúr na Slovensku, ktoré sa v dôsledku dvojitého útlaku na sklonku feudálneho obdobia nerozvíjali tak, aby mohli pripraviť predpoklady pre rozsiahlejšie spriemyslenie Slovenska. Z ostatných príspevkov je zaujímavý napr. príspevok M. Hrocha a A. Veverku k otázke sociálnej skladby českej spoločnosti v dobe národného obrodzenia (číslo 4). Podobný rozbor by sa žiadal napr. aj pre obdobie slovenskej obrodeneckej spoločnosti v dobe štúrovej na Slovensku. Dr. Fr. Červinka píše o období Bachovho absolutizmu (číslo 10), A. Golema o dekabristoch (č. 3), dr. J. Gropšič o štátnom zriadení našej republiky (číslo 5), dr. M. Houšteký o národnooslobodzovacom hnutí v Indii medzi prvou a druhou svetovou vojnou (číslo 10), J. Joza o priemyselnej revolúcii v libereckom priemysle (čís. 4), J. Kořalka o vzniku samostatného politického hnutia robotníctva v strednej Európe (čís. 8), prof. dr. D. Krandžalov o najdôležitejších momentoch dejín SSSR do konca 18. stor. (číslo 5 a 6), R. Kvaček o histórii Henleinovej sudetonemeckej strany (číslo 5), J. Pánková o význame Veľkej októbrovej revolúcie pre medzinárodné robotnícke hnutie (číslo 9), dva príspevky sú venované J. A. Komenskému, J. Poliškenský píše o snahách J. A. Komenského o zmierenie a zjednotenie ľudstva, dr. J. Otáhalová-Popelová o J. A. Komenskom a jeho mieste medzi spoločenskými teoretikmi nastupujúcej buržoázie (číslo 7) a prof. dr. Poliškenský s Fr. Šmahelom sa zaoberajú štúdiom histórie vo Veľkej Británii, v Holandsku a vo Francúzsku (číslo 3). M. Myška sa vo svojom

článku dotýka priemyselovej revolúcie v Rusku (číslo 1) a J. Sýkora zasa decembrovej slávkky roku 1920 v třebešskom kraji (číslo 1).

V metodickom oddieli je celý rad príspevkov, ktoré sa týkajú rôznych problémov vyučovania dejepisu a ústavy, a to z hľadiska globálneho ponímania učebnej látky, ako aj jednotlivých dielových problémov, ďalej si kriticky všímajú niektoré učebnice a učebné osnovy. Veľku tieľo príspevky podávajú aspoň svedectvo o tom, že medzi našimi pedagógmi vyučujúcimi dejepis si všímajú mnohí aj metodické otázky, aj keď celkový prínos nie je nijako bohatý. V osobitnom oddieli sú uverejňované drobnejšie príspevky so skúsenosťami učiteľov dejepisu. V časti venovanej kronikárskym záznamom by mohli byť bohatšie zastúpené zprávy o rôznych udalostiach, ktoré pri vyučovaní dejepisu treba nevyhnutne uplatňovať, prípadne upozorniť na ne žiakov. V tomto smere je výstižný napr. príspevok dr. Fr. Buchtu o uhorškom jakobínovi Samuelovi Vrchovskom, v ktorom mal autor upozorniť ešte na ďalšie súvislosti o osudoch tejto rodiny, najmä na zástoj Alexandra Vrchovského, ktorý patrľl medzi nepočetnú skupinu revolučných demokratov a ktorého historická úloha pre nedostatok prameňov doteraz n'e je spracovaná, hoci by si zaslúžila mimoriadnu pozornosť. V poslednej časti časopisu sú uverejňované recenzie o novej historickej literatúre, nech už ide o učebnice, či o pôvodnú a preloženú náukovú spšbu, s ktorou sa učitelia dejepisu nemajú vždy možnosť z rôznych príčin podrobnejšie zoznámť. Táto časť časopisu by mohla byť podstatne rozšírená a spracovaná tak, aby sa čitatelia z drobných príspevkov dozvedeli zo súčasnej literatúry všetko, čo pre doplnenie vyučovania dejepisu nevyhnutne potrebujú. Tým sa stal tento časopis nepostrádateľnou pomôckou pre učiteľov dejepisu a ich spoľahlivým informátorom o všetkom podstatnom, čo sa majú dozvedieť pre zlepšenie dejepisného vyučovania zo súčasnej dejepisnej literatúry vydávanej u nás i v zahraničí.

Fr. Bokes

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS. Časop's Slovenskej akademie vied, ročník V. Vydáva SAV za redakcie dr. J. Podoláka, Bratislava 1957. Strán 672.

Charakteristickou črtou Slovenského národopisu, časopisu SAV pre národopisnú problematiku, je nielen to, že v jeho obsahu sa stretávame s príspevkami z najrozličnejších oblastí národopisu, ale aj to, že okruh jeho spolupracovníkov sa neustále rozširuje o prispievateľov z okolitých ľudovodemokratických krajín, ktorých záujem svedčí nielen o spoločnej oblasti výskumov, ale aj o nevyhnutnej potrebe úzkej spolupráce s našimi národopisnými pracovníkmi a naopak. Rozšírený rámec Slovenského národopisu umožňuje nielen členiť jeho obsah, ale venovať pozornosť aj príspevkom z vedných odborov príbuzných národopisu. V časti článkovej okrem životopisného príspevku R. Bednárika venovaného životu a práci predčasne zosnulého národopisca Krištofa Chorváta (str. 125n.), ďalej príspevku J. Klimaszewskiej o vedeckej činnosti K. Moszyňského (str. 245n.), azda v tomto umiestení a rozsahu ani nie potrebnom, ako aj rozboru náhľadov a spolupráce P. J. Šafárika a J. Kollára v oblasti ľudovej slovesnosti od J. Michálka (str. 453n.), výslovne historickou problematikou sa zaoberá A. Húščava, ktorý podáva časť výsledkov svojho výskumu o najstarších dlžkových mierach na Slovensku (str. 292n.). Jozef Kudláček sa obsírne zaoberá vznikom staroslovenského poľnohospodárstva a usiluje sa konštruovať svojské závery, v ktorých sa len sporadicky opiera o výsledky výskumov na Slovensku (str. 3n.). Zaujímavý je príspevok poľského bádateľa K. Moszyňského o sociálnom rozvrstvení praslovanského obyvateľstva (str. 261n.). Ján Podolák si všima nomenklatúru pluhu na území slovenského etnika (str. 307n.), kým V. Urbancová sa zaoberá vývojom dvojstranného pluhu v Gemeri (str. 491n.). Ľudovým stávitelstvom v zapadlej dedinke Rejdovej v Gemeri sa zaoberá P. Stano (str. 135n.). E. Marková podáva niektoré zaujímavé podrobnosti o minulosti krosienok, s ktorou sa stretla

pri svojom štúdiu starých textilných techník na Slovensku (str. 47n.). Maďarský bádateľ Gy. Tábori upozorňuje zasa na ihličky žien v Slov. Komlóši v Maďarsku, ktoré dodnes nosia vo svojich účesoach zv. kontíky (str. 609n.). Zaujímavým dokladom o úzkej spolupráci československých a maďarských etnografov je článok J. Jecha a L. Déghovej, ktorí v slovenskej dedine Pilisszentkereszt na sever od Budapešti našli ľudového rozprávača, ktorý vedel rozprávať ľudové rozprávky slovensky i maďarsky, pričom každá verzia má svoje osobitné zvláštnosti (str. 567n.). Naopak, R. Bednárík podáva rozbor porekadla Ten je už do popolnice súci, naprivujúc na základe nových výsledkov bádania omyl, ktorého sa dopustil moravský národopisec J. Klvaňa (str. 508).

V Materiáliách prináša V. ročník Slovenského národopisu len tri príspevky, z nich J. Brodniansky upozorňuje na remeselnícku výrobu obuvi v Pukanci, ktorá už takmer zanikla. Príspevok je časťou rozsiahlejšej práce autora. J. Červenák spracoval detské hry v Liptove a M. Húska uverejňuje dva zápisy bellehenských hŕer z Liptova.

V časti Diskusia uverejňuje B. Filová referát o porade o národopisnom výskume života a kultúry robotníckej triedy v Československu, ktorá sa konala v Smoleniciach v októbri 1956 za medzinárodnej účasti etnografov. Okrem tohto referátu sú ešte uverejnené referáty D. Dobrowodskej o štúdiu života a kultúry robotníckej triedy v poľskej vede a V. Ju. Krupjanskej o skúsenostiach z etnografického výskumu ruských robotníkov. Obidva referáty odzneli na spomínanej konferencii. J. Podolák sa pokúša zistiť etnografické oblasti na území Slovenska pre potreby monografického spracovania ľudového staviteľstva, Fr. Poloczek prispieva k metodickým zásadám zbierania hudobného folklóru a J. Scheybal sa dotýka problematiky ľudového bývania a pracovných nástrojov v kresbe a obraze.

V časti venovanej archívnym prameňom uverejňuje M. A. Húska niekoľko zápisov z mestských protokolov obsahujúcich etnografické materiále o šatstve obyvateľov Nem.

Lupče zo 16. a 17. stor. M. Jeršová podáva niekoľko ukážok zo slovenskej ľudovej viery, ako sa tieto zachovali v zápisoch učiteľa S. Ivanku z Ivančinej v Turci. Historické údaje národopisné uverejňuje z Horehronia J. Markov. Ide najmä o zápisy kanonických vizitácií z niektorých horehronských dedín, ako napr. Šumiac a Telgárt. V. Sedlák uverejňuje ďalšie historické pramene o zbojníkovi Jakubovi Surovcovi, ktoré získal v Krajinskom archíve v Budapešti: o zbojníckom živote na Slovensku. Medzi zprávami sú referáty z oblasti národopisných ústavov, o sjazdoch, o činnosti Národopisného ústavu SAV za rok 1956 a o diplomových prácach z národopisu na Univerzite Komenského v Bratislave, ktorých bolo roku 1956 päť.

Okrem časti recenznej a referátov, zachycujúcej kritickým pohľadom najmä nové etnografické publikácie, obsahuje V. ročník Slovenského národopisu ešte bibliografiu slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1955 a 1956.

Fr. Bokes

VOPROSY ISTORII, 1957, č. 3—5.

Pri referovaní o týchto číslach Voprosy istorii treba predovšetkým upozorniť na tie vážne výhrady voči časopisu, ktoré sa objavili v sovietskej tlači, a o zmenách v zložení jeho redakčnej rady.

Koncom roku 1956 a začiatkom 1957 objavilo sa proti jednotlivým článkom uverejneným v časopise Voprosy istorii, proti jeho formám a obsahom boja proti prejavom a dôsledkom kultu osobnosti, proti systému práce redakcie niekoľko kritických článkov.¹ Situáciou v časopise sa nakoniec zaoberal časopis Kommunist v redakčnom článku *Prísne dodržiavať leninskú zásadu straníckosti v historickej vede.*² V úvode redakčného článku sa konštatuje, že v boji s následkami kultu osobnosti dosiahol časopis určité

¹ Por. napr. časopis Kommunist 1956, č. 10, 15, 16, 18; časopis Partijnaja žizn' 1956, č. 14, 23; noviny Pravda z 20. novembra 1956 atď.

kladné výsledky (stal sa zaujímavejším, osvetlil otázky genézy a obsahu revolučného národnictva, publikoval články z dejín občianskej vojny, state o otázkach periodizácie dejín Sovietskeho sväzu za sovietske obdobie, viac sa zaoberal problémami historiografie). No ... „v práci časopisu *Voprosy istorii* boli vážne chyby teoretického a metodologického charakteru“, sklzánie z pozícií straníckosti vo vede; v súvislosti s prekonávaním kultu osobností dochádzalo k lacnej popularite na úkor pravdy. Koreňom týchto chýb bolo podľa redakcie časopisu *Kommunist* „... nesprávne chápanie politiky strany v boji s následkami kultu osobností J. V. Stalina“, sklzávanie na liberálne stanovisko chápania tejto politiky, podľa ktorého sa má zoslabiť boj s ideovými protivníkmi. Sklzánie časopisu *Voprosy istorii* z leninských pozícií straníckosti vo vede vidí redakcia *Kommunistu* najmä v článkoch o prvej ruskej revolúcii (napr. nezdôrazňovanie zásadného rozdielu medzi boľševikmi a menševikmi). Kritické výhrady sú tu k článku Burdžalova o otázkach taktiky strany v období medzi februárovou a Októbrovou revolúciou. V článku sa odsudzuje vystúpenie redakcie časopisu *Voprosy istorii* (1956, č. 7) proti téze, že „po vzniku marxizmu sa buržoázna historiografia vo svojej podstate stáva reakčnou, plní úlohu falzifikátora“ (str. 24). Kritizujú sa tu články o hodnotení jednotlivých buržoáznych historikov a činiteľov medzinárodného robotníckeho hnutia. Kritické výhrady má redakcia časopisu *Kommunist* voči forme a obsahu diskusnej rubriky *Voprosy istorii*, voči tendenciám časopisu vyzdvihovať vplyv západnej vedy na ruskú vedu a spoločenské myslenie, voči orientovaniu sovietskych historikov na zoslabovanie boja s buržoáznu ideológiou.

Nedávno sa rozhodlo² pozmeniť redakčnú radu tohto časopisu. Namiesto redakčnej rady v zložení: A. M. Pankratovová (hlavný redaktor), A. V. Arcichovskij, E. N. Burdža-

lov, N. M. Družinin, A. S. Jerusalimskij, P. P. Jepifanov, S. D. Skazkin, N. A. Smirnov, M. N. Tichomirov, J. A. Fedosov, J. A. Chrenov riadi časopis *Voprosy istorii* od tretieho čísla redakčná rada: A. M. Pankratovová (hlavný redaktor), J. V. Borisov (zástupca hlavného redaktora), R. P. Dadykin, L. M. Ivanov, N. J. Mafuškin (prvý zástupca hlavného redaktora), A. L. Naročnickij, J. A. Orbeli, G. N. Sevostjanov, S. D. Chrenov, L. V. Čerepnin, S. D. Skazkin, N. A. Smirnov, P. N. Sobolev, P. N. Trefjakov, P. J. Fedotov. Po smrti akad. A. M. Pankratovovej (25. mája 1957) vedie redakčnú radu časopisu prvý zástupca hlavného redaktora N. J. Mafuškin. Treba upozorniť aj na to, že časopis (začínajúc tretím číslom ročníka 1957) prestal byť orgánom iba Historického ústavu AV SSSR a stal sa orgánom „Oddelenia historických vied AV SSSR“.

Hneď prvé čísla ukazujú, že nešlo iba o formálnu zmenu v zložení redakčnej rady. Nová redakčná rada začína svoju prácu redakčným úvodným článkom *Za leninskú straníckosť v historickej vede!* (č. 3, str. 3—20), v ktorom rozoberá chyby práce predchádzajúcej redakcie a formuluje zásady práce a najbližšie úlohy časopisu. Konštatujú sa tu už v časopise *Kommunist* zistené tendencie negovania leninských zásad straníckosti v historickej vede. Hlavné línie, ktorými smerovali chyby časopisu, vidí redakcia v tom, že časopis: 1. skreslil niektoré otázky dejín KSSS tak dorevolučného obdobia, ako aj obdobia sovietskej moci; 2. v niektorých článkoch nesprávne osvetľoval dejiny sovietskeho štátu, najmä počiatky sovietskej moci; 3. neodhaľoval revizionizmus v súčasnom období; 4. dopúšťal chybné hodnotenie politiky hlavných imperialistických štátov, predovšetkým USA; 5. dal miesto pre pochybné snahy prehodnotenia pomeru sovietskych historikov k prácam reakčných buržoáznych vedcov. Všetky tieto kritické výhrady dokladá rozborom článkov a recenzií, uverejnených v časopise za posledné obdobie. Za vážnu chybu považujú v poslednom čase aj systém vedenia rubriky *Diskusie*. V nej sa

² *Kommunist* 1957, č. 4, 12—29.

³ Uznesenie je publikované v časopise *Vestnik Akademii nauk SSSR* 1957, č. 5.

nastofovali a pertraktovali otázky, ktoré si nevyhnutnosť nevyžadovala a neboli vedecky pripravené. Zošroku sa v článku vyvracia chybné tvrdenie B. J. Štejna o úlohe USA v zahraničnej intervencii proti Sovietskemu Rusku, vyslovené v recenzii francúzskej publikácie (VI, 1956, č. 6). Kritizuje sa skutočnosť, že časopis v poslednom čase publikoval málo článkov o otázkach zahraničnej politiky SSSR, vzniku a dejín druhej svetovej vojny a otázkach proletárskeho internacionalizmu. Kriticky sa tu rozoberajú nedostatky a chybná prax riadenia časopisu, systém práce s autormi a pod. Redakčný článok obsahuje aj 5. číslo časopisu (*Leninská jednotná strana je nerozborná!*), venovaný odhaleniu protistraníckej skupiny Molotova, Malenkova, Kaganoviča a k nim pripojivšieho sa Šepilova.

Redakcia zaradila články k tým otázkam (až na otázku o charaktere hnutí horalov na Kavkaze v polovici 19. stor.), ktoré boli v poslednom čase predmetom diskusií na stránkach časopisu *Voprosy istorii*. Článkom G. V. Šarapova (č. 3) ukončuje podľa jej názoru zbytočnú diskusiu o otázkach roľníckej politiky boľševikov v predvečer Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a v prvých mesiacoch sovietskej vlády. Staval tieto otázky ako diskusné považuje za chybu.⁴ V tom istom čase je tu článok *O zosilnení závislosti Ruska od štátov Dohody v rokoch prvej svetovej vojny* (autor A. J. Joffe), t. j. o probléme, o ktorom sa v časopise začala diskusia (VI, 1956, č. 6). Redakcia sa domnieva, že ani článok autorky B. B. Grave, ktorým bola diskusia začatá, neznamenal pre vedu žiaden osoh a iba zatemnil otázku o pomere Ruska k Dohode a o jeho mieste v prvej svetovej vojne. A. J. Joffe vyvracia názory B. B. Grave a dokazuje, že cárske Rusko bolo závislé od zahraničného, predovšetkým francúzskeho kapitálu a v sústave Dohody zaberalo neplnoprávne, podriadené miesto. Redakcia zakončuje ďalej diskusiu, vedenú na podnet V. P. Nasyrina (roč. 1956, č. 5), o otázkach foriem a charakteru zmien v štruktúre priemyslu v začiatočnom období sovietskej moci. Na záver tejto disku-

sie uverejňuje krátku redakčnú poznámku (č. 4), v ktorej zhŕňa závery jednotlivých autorov publikovaných alebo nepublikovaných článkov proti názorom V. P. Nasyrina. V diskusnej rubrike je tu článok N. G. Obušenkova *O sporných otázkach revolúcie v Nemecku v rokoch 1918—1919* (č. 4). Zaujímava stanovisko k záverom jednotlivých autorov diskutujúcich o tejto otázke na stránkach časopisu *Voprosy istorii* a *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* a sústreďuje sa na otázky objektívnych predpokladov revolúcie, charakteru revolučných novembrových udalostí v Nemecku roku 1918, periodizácie revolúcie a na otázku hybných síl v revolúcii.

Najviac článkov v týchto číslach sa tematicky viaže na činnosť V. I. Lenina v období priprav Októbrovej revolúcie a na prvých rokoch sovietskej vlády a na otázky revolučných udalostí v Rusku pre štyridsiatimi rokmi. Okrem spomienok na V. I. Lenina⁵ (A. F. Mjasnikov, *Moje stretnutia so súdruhom Leninom*, č. 3, N. A. Miľutin, *Podľa Leninových úloh*, č. 3) zo sovietskeho obdobia upozorňujú na seba predovšetkým články G. V. Čičerina a M. J. Mišina. G. V. Čičerin v článku *Lenin a zahraničná politika* (č. 3), napísanom ešte roku 1924, rozoberá takmer nespracovaný oblasť v činnosti V. I. Lenina. Hoci si príležitostný Čičerin článok nenárokujú na úplnosť, obsahuje veľa cenných postrehov a neznámych údajov o Leninovom riadení zahraničnej politiky Sovietskeho Ruska, o formulovaní jej zásad a taktických úloh. Leningradský historik M. Mišin rozoberá veľmi aktuálny problém — *V. I. Lenin o možnosti pokojného vývoja revolúcie roku 1917* (č. 5., str. 17—42). Na základe Leninových prác, jeho činnosti a vývinu udalostí v období od víťazstva februárovej revolúcie do júlových udalostí analyzuje Leninove myšlienky o možnosti pokojného vývoja revolúcie. Osvetľuje najmä obsah nielen tohto pojmu samého, ale najmä tej obrovskej spo-

⁴ Por. *Voprosy ekonomiky* 1956, č. 11.

⁵ Doteraz najrozsiahlejšie vydanie spomienok na V. I. Lenina od vyše 200 autorov vydal nedávno Ústav marxizmu-leninizmu pri ÚV KSSS *Vospominanija o Vladimire Iljče*

ločenskej zmeny, ktorú vyjadruje; analyzuje, aký obsah a za akých podmienok vkladal tomuto pojmu V. I. Lenin. Vysvetľovaním práce týchto stránok problému polemizuje s revizionistickými názormi na otázky pokojného vývinu udalostí pri rozhodujúcej zrážke medzi prácou a kapitálom. V sérii článkov o V. I. Leninovi je tu ďalej článok P. N. Michrina *Vladimír Iljič Lenin v poslednej ilegálite (do prechodu do Finska)* (č. 4), článok V. S. Kirillova *O niektorých stránkach vojenskej činnosti V. I. Lenina v rokoch občianskej vojny* (č. 4)⁶ S. R. Geršberga *Leninov boj za demokratický centralizmus v hospodárskej výstavbe* (č. 3) a krátky článok I. A. Portiankina *K prvému ilegálnemu vydaniu Leninovej brožúry „K dedinskej chudobe“* (č. 3). V roku štyridsiateho výročia Októbrovej revolúcie redakcia prirodzene venuje veľa pozornosti tejto udalosti. J. P. Trefjakovová rozoberá priebeh februárovej revolúcie v Moskve a činnosť boľševikov v prvom období priprav socialistickej revolúcie (*Februárové udalosti roku 1917 v Moskve*, č. 3). V tom istom čísle zaujme čitateľa stať starej revolucionárky-boľševičky S. I. Goknerovej *Marcové a aprílové dni roku 1917 (zo spomienok účastníka Októbrovej revolúcie)*. Hovorí o práci strany v tomto období v Jekaterinoslave a o VII. aprílovej konferencii strany, ktorej sa zúčastnila. Je známe, aký rozhodný prelom vo vývine revolučných udalostí v Rusku mali udalosti 3.—4. júla 1917. Ich priebehom a významom sa zaoberá I. F. Petrov v článku *Júlové udalosti roku 1917* (č. 4). Jednému z významných dielových problémov revolúcie sa venuje A. N. Lopatkin v článku *Agrárny program boľševikov vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii* (č. 4).

Na uvedené články z problematiky revolučných udalostí v Rusku roku 1917 na-

vážujú aj články: M. M. Kerliner, *Februárová revolúcia v Rusku a anglické robotnícke hnutie* (č. 3) a zaujímavá obsažná stať R. J. ČiruĽnika *Publicistická činnosť Kláry Zetkinovej na obranu Sovietskeho Ruska v roku 1917—1918* (č. 5).

Z dejín národov SSSR sovietskeho obdobia sú tu dva kratšie články: K. I. Bobkov si všima dielovú otázku rozvoja priemyslu po Októbrovej revolúcii, a to organizovanie riadenia priemyslu v rokoch 1917—1920 (č. 4) a V. A. Sidorov rozoberá *Ekonomické opatrenia KSSS na upevnenie zväzku so stredným roľníkom v rokoch 1925—1927* (č. 4).⁷ Zaujímavá je stať J. A. Brodského *Oslobodzovací boj sovietskych ľudí vo fašistickom Nemecku (roky 1943—1945)* (č. 3). Je to doteraz nespracovaná problematika a autor prináša veľmi veľa faktov o boji sovietskych občanov (vojnoví zajatci a násilne zavlčení z okupovaného územia) na území Nemecka proti fašizmu. Využíva okrem rôzneho publikovaného materiálu aj archívny materiál (najmä policajné hlásenia) v archívoch NDR.

Z dejín zahraničnej politiky sovietskeho sväzu okrem spomínanej state Čičerina a poznámky *Nové dokumenty k dejinám sovietsko-činských vzťahov* (č. 3), týkajúce sa vyjednávania už roku 1921, je tu materiálom bohato fundovaný článok akademika M. M. Majského *Anglo-sovietska obchodná zmluva z roku 1921* (č. 5). V článku, ktorý časove zachytáva anglicko-sovietske vyjednávania od polovice roku 1919 do podpísania zmluvy (16. marca 1921), sú využité okrem novínového publikovaného materiálu aj neuvěřené spomienky M. M. Litvinova, ktorý spočiatku viedol rokovania s Anglickom. (Spočiatku sa rokovalo iba o otázkach výmeny vojnových zajatcov.)

Z dejín národov SSSR do sovietskeho obdobia nachádzame tu málo materiálu. Okrem

Lenine. Gosudarstvennoje izdatelstvo političeskoj literatury; zv. I., Moskva 1956, 559; zv. II., Moskva 1957, 740.

⁶ K tejto otázke porovnaj nedávno vyšlé vydanie Lenin V. I., *Vojennaja perepiska (1917—1920)*, Vojennoje izdatelstvo MO SSSR, Moskva 1957, 276.

⁷ Literatúra o problémoch dejín sovietskeho poľnohospodárstva bola v tomto roku doplnená sborníkom *Kollektivizacija seľskogo choziajstva. Važnejšie postanovenija Kommunističeskoj partii i sovetskogo pravitelstva*, A. V. SSSR, Moskva 1957, 574.

článku P. I. Klímova *Robotnícka trieda Ruska v boji za sväzok s roľníctvom roku 1905'* (č. 5) — sú to kratšie materiálové články (A. I. Juchta *Indická kolónia v Astrachane*, č. 3, N. N. Novikovovej *Výbor „Velikorusa“ a boj za vytvorenie revolučnej organizácie v období zrušenia nevoľníctva*, č. 5 a článok A. I. Kozachenka *Zemskij sbor roku 1653* (č. 5) a poznámka o činnosti stranického vydavateľstva Vpered v rokoch 1906—1907 (č. 4).

Niekoľko článkov tu nachádzame aj z problematiky svetových dejín. V. V. Postnikov v článku *Konkurenčný boj amerických a nemeckých monopolov v rokoch 1924—1929* (č. 5) rozoberá úplne zabúdanú stránku zo vzájomných vzťahov amerického a nemeckého kapitálu, keď sa dosiaľ právom zdôrazňovala veľká úloha amerických monopolov v obnove vojensko-priemyselného potenciálu nemeckého imperializmu. Z dejín maďarského ľudu je tu článok A. Puskása *Z dejín boja pokrokových síl Maďarska proti horthyovskému režimu (koniec roku 1941 — začiatok roku 1942)* (č. 4). Okrem článku bulharských historikov Ch. Gandeve a N. Todorova *Z dejín rozvoja priemyselného kapitalizmu v Bulharsku v období tureckej nadvlády* (č. 5) je tu ešte zo svetových dejín článok I. P. Rachmanovovej *Z dejín medzinárodného antifasistického hnutia v súvislosti s procesom v Lipsku* (č. 5). Autorka v ňom ukazuje rozsah a význam medzinárodného hnutia na obranu Juraja Dimitrova, medzinárodného antifasistického boja roku 1933.

V rubrike Historická veda v SSSR v č. 3 je článok k 60. narodeninám akad. A. M. Pankratovovej, no hneď v nasledujúcom čísle redakcia uverejňuje nekrológ k smrti tejto významnej sovietskej historičky, verejnej a stránkovej pracovníčky. S nekrológom sú uverejnené aj sústrastné telegramy z SSSR a zahraničia.

V tejto rubrike informuje redakcia čitateľov o pripravách sovietskych historikov k 40. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (č. 3), o výsledku rokovania medzi sovietskymi historikmi a historikmi NDR o vzájomnej spolupráci (č. 3), o priebehu vedecké-

ho zasadnutia v ústave orientalistiky, venovanom 7. výročiu Indickej republiky (č. 3). Je tu ďalej článok o založení skupiny pre štúdium dejín Nemecka (č. 3) a Francúzska (č. 5) v SSSR, články o práci Inštitútu Slavjanovedenia (č. 5) a Vostokovedenia (č. 3), zpráva o priebehu porady pre skorigovanie práce sovietskych historikov (č. 3), o konferencii, venovanej dejinám národov strednej Ázie a Kazachstanu v období sovietskej vlády (č. 5), a zpráva o vedeckom zasadnutí sovietskych historikov, venovanom otázkam kritiky historických prameňov (č. 5). Vo štvrtom čísle sú informatívne články o výsledkoch sovietskych historikov v bádanií dejín tadžického ľudu a na úseku antických dejín severného pobrežia Čierneho mora.

Tematicky pestré sú rubriky Historická veda v zahraničí. Čitateľ tu nájde informácie o stave historickej vedy vo Fínsku (č. 3), o nových dokumentoch nájdených v štátnych archívoch Omskej oblasti, o činnosti českého etnografa a literáta Eduarda Valečku, ktorý v Plzni založil Ruské múzeum (č. 3), o prácach čínskych historikov nad *Novými dejinami Číny* (č. 3), o činnosti Výboru dejín, zemepisu a literatúry vo Vietname (č. 4), o novom francúzskom historickom časopise *Revue d'histoire moderne et contemporaine* (č. 4), o priebehu osláv 50. výročia roľníckeho povstania v Rumunsku (č. 4), o stave prednášania a štúdia dejín SSSR na univerzitách V. Británie (č. 5), o vedeckej spolupráci vedcov SSSR a Talianska (č. 3), o pripravách československých historikov k 40. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (č. 5) a o novom nemeckom časopise pre dejiny staroveku — *Das Altertum* (č. 5).

Z rubrik recenzií je možné uviesť aspoň názvy recenzovaných prác. Známy historik J. Kuczynski recenzuje zborník *Capitalism and the Historians* (č. 4). Prehľad nových materiálov o dejinách roľníckych povstanií v Rumunsku roku 1907 podáva J. I. Spivakovskij (č. 5) a M. N. Černomorskij hodnotí spomienky účastníkov Veľkej vlasteneckej vojny ako prameň historického bádania (č. 3). Z dejín národov SSSR recenzujú sa tu tieto

práce: *Očerki istorii SSSR. Prvobytno-obščinnyj stroj i drevnejšije gosudarstva na teritorii SSSR* (č. 5); V. I. Šunkov, *Očerki po istorii zemledelija Sibiri (XVII vek)* (č. 5); V. A. Golobuckij, *Černomorskoje kazačestvo* (č. 4); G. P. Bašarin, *Istorija agrarnych otnošenij v Jakutiji (60-e gody XVIII — polovina XIX v.)* (č. 3); F. J. Poľanskij, *Ekonomičeskij stroj manufaktury v Rosii XVIII veka* (č. 4); S. B. Okuň, *Očerki istorii SSSR. Konec XVIII — pervaja četvert XIX veka* (č. 4); Franco Venturi, *Il moto decabrista e i fratelli Poggio* (č. 3); A. I. Išanov, *Sozdanije Bucharskoj Narodnoj Sovjetskoj Respubliki (1920—1924 gg.)* (č. 4); sborník *Borba za vlast' Sovetov v Primorje* (č. 3). Z domácej a zahraničnej produkcie o svetových dejinách sú tu recenzované: W. Eichstädt, *Von Dolfuss zu Hitler* (č. 3); L.é thank Konoj, *Le Vietnam. Histoire et civilisation* (č. 3); A. A. Fursenko, *Bor'ba za razdel Kitaja i amerikanskaja doktrina otkrytych dverej (1895—1900)* (č. 3); *A magyar munkásmozgalom a Nagy Októberi szocialista forradalmi győzelmét követő forradalmi fellendülés időszakában. A Kommunisták Magyarországi pártjának megalakulása, harca a proletárforradalom győzelméért. 1917 november 7 — 1919 március 21* (č. 3); R. Aron, *Histoire de Vichy. 1940—1944* (č. 4); D. Dandeloro, *Katolíčeskoje dviženije v Italii* (č. 4); D. Angelov, *Ivajlo* (č. 4); *Iz istorii stran Daľnego Vostoka i Indii* (č. 5). Okrem recenzii je tu stále sa rozširujúca rubrika zpráv o nových knihách alebo článkoch domácich a zahraničných autorov. Nachádzame medzi nimi aj knihu J. Beránka *Rakouský militarizmus a boj proti němu v Čechách* (č. 4).

V trefom čísle je uverejnený dopis redakcie od A. Z. Manfreda, v ktorom vyvracia tvrdenia A. S. Jerusalimského, autora recenzii Manfredovej práce. V č. 5 O. Čechovič reaguje v liste redakcii na hodnotenie jeho záverov v anglickom časopise. *F. Gondor*

NAUKOVI ZAPISKI, zv. 29, Užhorod 1957, strán 356. Vydáva Štátna univerzita v Užhorode.

Recenzovaný zväzok prináša 12 štúdií z de-

jin sovietskeho Zakarpatska, čo svedčí o n-ozaj usilovnej práci historikov mladej užhorodskej univerzity. Venovaný je 40. výročiu Októbrovej revolúcie, ale ani jedna štúdia sa touto problematikou nezaobera. V sborníku sú aj veľmi slabé štúdie Lelekáča a Chičija, ktoré uberajú na jeho celkovej úrovni.

M. M. Lelekáč v štúdií *Proces znevoľňovania zakarpatského roľníctva v 14.—15. stor.* si dal za úlohu poukázať na vznik triedy feudálov, sociálno-hospodárskych vzťahov a cesty znevoľnenia roľníctva, čo sa mu vôbec nepodarilo, lebo obsah nezodpovedá nadpisu. Autor nevie, čo je to Zakarpatsko, neurčuje tento pojem ani etnicky, ani politicky. Používa iba časť publikovaného materiálu, ktorý sa vzťahuje najmä na okolie Michaloviec a Sobraniec, a archívny materiál vôbec nepoužíva. Poznámkový aparát je veľmi nepresný a údaje sa preto nedajú prekontrolovať s prameňmi. Inde sú údaje zase úplne vymyslené (napr. vznik makovického a stropkovského hradu v prvej polovici 13. stor., údaj, že marmorošské soľné bane boli známe už v dobe rímskej, že M. Čák mal veľké majetky na Zakarpatsku, pritom o Omodejovcoch autor nevie nič). Autor aby zvýšil dôležitosť štúdie, mnohé všeobecne známe skutočnosti z dejín Uhorska kryje latinským materiálom, hoci to všetko sa dá nájsť v každej učebnici dejepisu. Bolo treba poukázať na najstaršiu vrstvu poddaných v nížinách, ktorí už v 13. stor. splácali feudálnu rentu, a na výsadné postavenie nemeckých kolonistov, ktorí platili iba peňažnú rentu. Druhú vrstvu obyvateľstva, ktorú tvorili pastieri Valasi (Olahones, Valachi, Rutheni), autor vôbec nepozná. Ich poddanské dávky boli miernejšie, roboty nepoznali a v 15. stor. už väčšinou prešli do poľnohospodárstva. Postavenie roľníctva autor takmer nepozná. O triednom boji píše len veľmi všeobecne, najmä v celouhorskom meradle. Vytvára si cirkevný desiatok, hoci pravoslávna cirkev desiatok nemala, ale mala iné dávky (kobliny, rokoviny), ktoré autor nepozná. Vytvoril si tézu, že Zakarpatsko v druhej polovici 13. stor. a začiatkom 14. stor. patrilo k Haličskému kniežatstvu. Podopiera to tým, že vojvoda Lev v dobe oli-

garchie v Uhorsku vtrhol do Ugočskej župy a inde (tu už bez materiálu), že ten istý vojvoda obsadil hrad Magh (Mač), čo je podľa mienky autora Makoviča alebo Mukačevu (!). (Tieto údaje presnejšie podáva A. Pór, Századok 1904.) Neseriózneho a nezodpovedného používania a vysvetľovania prameňov sa autor dopustil už v predošlej práci (Naukovi Zapski 1949), keď pre tézu o patričnosti Zakarpatska ku Kijevskej Rusi v 10. stor. a začiatkom 11. stor. použil ako hlavný prameň Anonymovu a Kézyho kroniku z 13. a 14. stor., glorifikujúcu Arpádovský rod. Vytvoril si kniežatstvo Laborca a pokúsil sa dokonca i o opravu Anonyma. Baňu Rodnú v Sedmohradsku premenil na Nagybánny v Szatmárskej župe, ktorá je bližšie k Zakarpatsku. Celkove nemá štúdia žiadnej koncepcie a ani metódy a je iba náhodne zozbieraným materiálom.

V. M. Mefnik v štúdií *Zosilnenie triedneho boja na Zakarpatsku v druhej polovici 17. stor. a začiatkom 18. stor.* prináša značné množstvo archívneho a iného materiálu. Pri teoretickom hodnotení sa autor dostáva pod vplyv maďarskej buržoáznej historiografie, napr. keď Rákocziho hnutie označuje za národnooslobodzovací boj zakarpatských Ukrajncov. Je nesprávne vidieť v zavedení únie v 17. stor. maďarizáciu. Autor nemá jasný pojem o miestnych vzburách a povstaniach. Takto si vytvoril z niekoľkých izolovaných vzbúr, s akými sa možno veľmi často stretnúť, roľnícke povstanie v rokoch 1672—1676, k čomu ani nemá dosť údajov.

V. I. Ilko v pomerne dobrej štúdií *Z dejín olupovania roľníkov Zakarpatska o pôdu v druhej polovici 19. stor.* pracuje s veľmi hodnotným novým materiálom, ktorý pomerne dobre usporiadal, ale málo ho teoreticky spracoval.

Veľmi dobrá a významná je štúdia V. I. Netočajeva *Zakarpatsko v predvečer prvej svetovej vojny (1908—1914)*. Autorovi sa podarilo pomerne dobre ukázať hospodársku a politickú situáciu na Zakarpatsku (najmä rozvoj priemyslu a s tým spojenú problematiku, problémy poľnohospodárstva, národnostnú otázku, otázky spojené s robotníctvom

a roľníctvom a pod.). Nechá sa však súhlasiť s tvrdením o koloniálnom postavení Zakarpatska v danom období, nakoľko tieto pomery tam nenachádzame. Budovanie priemyslu na Zakarpatsku nevychádzalo z koloniálnej politiky, ale z rentability podnikania.

Obdobiu medzi svetovými vojnami je venovaná štúdia N. P. Baženovej *Z dejín boja pracujúcich Zakarpatska proti cudzozemskej vojenskej okupácii v rokoch 1919—1920*, štúdia B. I. Spiváka *Boj komunistov za masy a proti dohodovskej politike pravých sociálnych demokratov (1921—1924)*, štúdia I. D. Daškeviča *Triedny boj pracujúcich Zakarpatska v rokoch svetovej hospodárskej krízy (1929—1933)* a štúdia S. J. Prunica *Z dejín robotníckeho hnutia na Zakarpatsku roku 1934 a začiatkom roku 1935*. Štúdie prinášajú veľa faktického materiálu. Škoda, že autori nevyužívajú dostatočne aj práce československých historikov o dejinách KŠČ. Autorom sa takto nepodarilo urobiť analýzu politiky Zakarpatskej organizácie KŠČ, politiku československej buržoázie voči Zakarpatsku. Autori uvedených štúdií sú v týchto otázkach často veľmi povrchní, držia sa len faktov z archívov a tlačí.

Povojnómu obdobiu sú venované štúdie V. V. Chajnasa — *Komunistická strana Zakarpatskej Ukrajiny — inšpirátorka a organizátorka boja pracujúcich Zakarpatska za zjednotenie so Sovietskou Ukrajinou (október 1944 — jún 1945)*, F. F. Čerňavského *Socialistické premeny v priemysle Zakarpatska v rokoch 1944—1945* a štúdia K. O. Kucenka *Bratská pomoc národov Sovietskeho sväzu pri socialistickom prebudovaní poľnohospodárstva Zakarpatskej oblasti (1945—1950)*.

Posledná štúdia O. F. Chičija *Z dejín školstva na Zakarpatsku od 18. stor. do zjednotenia so Sovietskou Ukrajinou* svojou absolútnou nedokonalosťou iba znižuje hodnotu zborníka. Je to obyčajné, suché rozprávanie bez materiálu, bez metódy a teoretického zhodnotenia.

Napriek veľmi slabým štúdiám Lelekáča a Chičija treba zborník celkovo hodnotiť kladne. Užhorodski historici môžu však v budúcnosti dosiahnuť ešte lepšie výsledky, keď

dejiny Zakarpatska nebudú príliš izolovať od dejín Uhorska (do roku 1918) a ČSR (do roku 1944). Preto musia lepšie poznať aj maďarskú a československú historiografiu.

P. Hapák

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK XXVII, 1956, 308 str. Vydáva Krajinské ústredie archívov v Budapešti.

Metodické problémy archivárov sú tak trochu aj problémami historikov (aj keď sa ich stanoviská vždy nekryjú), preto nebude od vecí, ak na stránkach Historického časopisu venujeme pozornosť aj časopisu maďarských archivárov, čo odôvodňuje napokon aj skutočnosť, že tento svojím zameraním pretrásá rámec archívnej problematiky. Na tomto mieste si bližšie všimnime len niektoré pôvodné príspevky.

Geric's József v krátkej štúdií o činnosti kráľovskej kaplnky ako hodnoverného miesta¹ sa snaží spresniť, prípadne správnejšie určiť hranice trvania tejto činnosti. Za terminus ante quem kráľovská kaplnka prestala pôsobiť v spomenutej funkcii roku 1436, pretože v danom roku comes capelae regiae už neopatroval kráľovskú strednú pečať, po ktorou vydávala (v mene svojho predstaveného) svoje listiny. Toto zistenie, aj keď je pravdivé, neopravuje doterajšiu hornú časovú hranicu, ale naopak, proti úmyslu svojho pôvodcu podporuje tézu Kumorovitz, podľa ktorej prestala táto činnosť roku 1435 súčasne s reformou súdництва. Prekvapuje, že Geric's vyhlásil nateraz za nemožné položiť hornú hranicu k určitému roku a pritom sa ani len nepokúsil vyvrátiť Kumorovitzovo tvrdenie.

Za významnejšie považujeme Gericsovo tvrdenie, že počiatky činnosti kráľovskej kaplnky ako hodnoverného miesta siahajú do posledných desaťročí panovania Arpádovcov (kráľa Ladislava IV.) a neboli preto plodom organizačného snaženia prvého Anjouovca —

¹ Geric's József, *A királyi kápolna tagjai által folytatott hiteleshelyi tevékenység történetéhez*, 31—34.

cudzincina na uhorskom tróne, ako sa to dosiaľ tradovalo (Szentpétery). Geric's opiera svoje tvrdenie o istú štatučnú listinu vydanú v mene kráľovských kaplánov, v ktorej síce nie je uvedený rok vyhotovenia, jej starobyllosť však dosvedčuje konfirmácia kráľa Ladislava IV.² Aj keď si pôvodca správne uvedomuje, že na základe jedinej listiny nemožno robiť ďalekosiahle závery, predsa to robí a v uvedenej listine vidí dokonca dôkaz pravdivelnej činnosti a nie priležitostného poverenia.

Druhá štúdia z uhorskej diplomatiky o gubernátorskej kancelárii Jána Hunyadiho z pera Komjáthyho Miklósa³ je v podstate venovaná rozboru kancelárskych poznámok. Na gubernátorských listinách Jána Hunyadiho sa vyskytujú len dva druhy kancelárskych poznámok: commissio a relatio. Vo väčšine prípadov ich nepísala ingrosátorova ruka, ale iná s odlišným brkom a atramentom iného farebného odtieňa; v každom prípade však boli nanesené po vyhotovení čistopisu. Komjáthy poslednú okolnosť veľmi zdôrazňuje a vyvodzuje z nej, že sa obsah týchto kancelárskych poznámok (v protiklade s názorom Szentpéteryho) sotva bude vzťahovať len na rozkaz na zlistinenie, prípadne na schválenie čistopisu. Komjáthy si všimol aj tú skutočnosť, že kancelárske poznámky na pergamenových listinách, najmä privilég:ách, sú výnimočné a často sa vyskytujú len na papierových listinách. Tento vzťah, zaiste nie náhodilý, vnukol Komjáthymu myšlienku, že kancelárske poznámky na papierových listinách majú vyjadriť to, čo symbolizuje pergamen. Tento postreh prišiel autorovi vhod na podopretie jeho tézy o určení kancelárskych poznámok typu commissio a relatio. Komjáthy v recenzovanej štúdií totiž tvrdí, že zmyslom kancelárskych poznámok nie je len odvrátiť od kancelárie zodpovednosť za vyhotovenie listiny, ale sú určené aj pre širší okruh osôb mimo kancelárie, ktorých sa ob-

² Text štatučnej listiny sa zachoval len v refoštopňovom odpise v rozsudkovej listine palatína Mikuláša Garaiho z roku 1376.

³ Komjáthy Miklós, *Hunyadi kormányszói kancelláriájáról*, 35—47.

sah listiny týka. Autor uvádza do súvisu so svojou tézou aj pevný kancelársky úzus, podľa ktorého commissio na listinách kráľa Alberta, Vladislava I., Ladislava V. a Mateja I., teda blízkych predchodcov a nástupcov Jána Hunyadiho, bolo umiestnené *vždy* nad pravým horným rohom textu, zatiaľ čo na listinách svetských krajinských hodnostárov (včítane gubernátora) bolo napísané *vždy* vpravo pod textom listiny.

Komjáthyho tézu o poslaní kancelárskych poznámok považujeme za veľmi problematickú. Je postavená na analýze materiálu z krátkeho časového úseku, pritom si však nevyhnutne nárokuje všeobecnú platnosť. Možno tiež namietaf, že Komjáthy neukázal, v čom malo spočívať mimokancelárske poslanie poznámok commissio a relatio. Štúdiá je ináč veľmi podnetná a po metodologickej stránke veľmi pozoruhodná a cenná.

Štúdiá Esze Tamása o archíve Spišskej komory⁴ je kapitolou z pripravovanej či zamýšľanej monografie o dejinách archívniectva v rokoch boja Františka II. Rákócziho za slobodu. Autor sa faktove opiera o kópiať Velicsa Zsigmonda, ktorý bol v skúmanom období archívárom Spišskej komory, a o žiadosti stránok podané o vrátenie rodinných písomností zhabaných kráľovským fiškom. K súdobným elenhom sa nedostal a nateraz neskúmal ani metódu a rozsah usporadovacieh prác priamo vo fonde Spišskej komory. Pretože doposiaľ známe nariadenia vrchnosti a príslušné hlásenia archívárov neposkytujú potrebné informácie o usporadovaní a registrovaní, Esze nemá jasnú predstavu o tom, čo a ako sa v tomto ohľade v archíve urobilo. Zdá sa však, že autorovi šlo skôr o načrtnutie vonkajších osudov archívu a viacmenej externej činnosti jej opatrovateľov, preto mu nebudeme vyčítať, že sa vyhol úmernému rozboru fondu. Práca prináša mnoho zaujímavých údajov o osudoch tohto veľmi cenného archívu. Jeho dejiny v rokoch 1704—1711 možno charakterizovať ako

obdobie postupného rozpadu, ktorý smeroval k úplnému zániku archívu.⁵

Metodickým problémom pripravovanej maďarskej archívnej terminológie sú venované úvahy Wellmanna Imreho.⁶ Wellmannova koncepcia archívnej terminológie je založená na drobnej znalosti príslušnej zahraničnej literatúry (najmä nemeckej), s ktorou sa kriticky vyrovnáva, a na bohatých archívnych skúsenostiach. Mnohé Wellmannove postrehy by si zaslúžili zmienku, musíme sa však uspokojiť len so stručným prehľadom hlavných zásad, ktoré usmerňujú prácu terminologickej pracovnej skupiny vedenej autorom.

Predmetom excerpčných prác sú základné inventáre, opisy fondov (levéltár ismertetések), gremiálne spisy pri väčších archívoch, právne normy a úpravy týkajúce sa úradného konania, písomnej manipulácie a archívov, archívne plány a hlásenia, niekoľko menších archívov, reprezentujúcich jednotlivé druhy archívov, a najdôležitejšia odborná literatúra. Pri určení obsahu archívnej terminológie sa nevychádzalo z vedeckého kritéria, ale skôr z praktických potrieb archívára. Wellmann je toho názoru, že „archívna terminológia vtedy splní najlepšie svoje poslanie, ak sa stane archívárov; čo najvšestrannejšou oporou v jeho každodennej práci“. Podľa neho má maďarská archívna terminológia okrem termínov z archívnej teórie a metodiky obsahovať aj kritický výber termínov z oblasti pomocných vied historických, vedeckého

⁴ Esze Tamás, *A Szepesi Kamara levéltára a Rákóczi-szabadságharc idejében (Fejezet a Rákóczi-szabadságharc levéltárügyének történetéből)*, 48—73.

⁵ Hneď po obsadení Košíc a zaujatí archívu Spišskej komory sa pristúpilo k vyčleneniu písomností vzťahujúcich sa na rákócziovské majetky. Nasledujúceho roku (1705) sa začali vracaf pôvodným majiteľom písomností (pravda, len ak o to títo požiadali), ktoré sa dostali do archívu najmä cestou konfiškovania majetku z titulu notae infidelitatis. Keď Rákóczi zrušil Spišskú komoru a na jej miesto ustanovil Consilium oeconomicum, rozhodol, „aby sa hospodárske písomnosti potrebné pri úradnom konaní dostali do opatery Hospodárskej rady a aby historicky dôležité aktá, najmä „listiny rodín“ prešli do úschovy jägerskej kapituly. Tento zámer však nebol uskutočnený pre vojenskú porážku povstania.

⁶ Wellmann Imre, *Levéltári terminológiai problémák*, 74—95.

vydávania prameňov, dokumentárnej fotografie a verejnej správy. Vedeckou metódou pri ustaľovaní jednotlivých pojmov je indukcia. Stavba archívnej terminológie sa nebude opierať o abecedný poriadok, ale o logické skupiny, vytvorené podľa vnútornej súvislosti pojmov. Hľadanie v takto zostavenej práci uľahčí index. Čo sa teda týka samotného zostavenia archívnej terminológie, jej štruktúry a vnútorného poriadku, Wellmann sleduje koncepciu H. O. Meisnera a W. Leescha.⁷

Z pôvodných príspevkov sú tu aj dve pojednania, ktoré boli prednesené na slávnostných vedeckých zasadaniach v júni 1956 v Budapešti, usporiadaných v rámci osláv dvestého výročia založenia Krajinského archívu.

Prvé z nich, z pera Embera Győző,⁸ je venované viac-menej dejinám jubiliujúceho ústavu, druhé, ktorého pôvodcom je Vörös Károly,⁹ hovorí o problémoch medzinárodného využitia archívneho materiálu. Zprávu o priebehu jubilejných osláv prináša referát Iványi Emmy.¹⁰ Napokon, archívnej metodike je venovaný príspevok Dávida Zoltána o inventarizovaní máp v Krajinskom archíve.¹¹

⁷ Porovnaj Meisner H. O., Leesch W., *Grundzüge einer deutschen Archivterminologie*. Príloha k časopisu *Archivmitteilungen* 1955, zošit 4.

⁸ Ember Győző, *A kétszázéves Országos Levéltár*, 3—30.

⁹ Vörös Károly, *A levéltári iratanyag nemzetközi felhasználásának néhány kérdése*, 103—117.

¹⁰ Iványi Emma, *Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 200 éves jubileumáról*, 184—204.

¹¹ Dávid Zoltán, *Térképek leltározása a Magyar Országos Levéltárban*, 96—102.

¹² Frolov G., *A Régi Iratok Központi Levéltára a Szovjetunióban*, 118—135.

¹³ Haas A., Hradecký F., *A prágai Központi Állami Levéltár rendi eredetű fondjai*, 136—151.

¹⁴ Goldinger W., *Az osztrák levéltárak 1918—1945 között*, 152—162.

¹⁵ Mijatjev P., *A bolgár levéltárügy Bulgáriának a török uralom alól való felszabadulásától az Állami Levéltári Fond 1951. évi létrejöttéig*, 163—183.

Zo zahraničných príspevkov sú tu uverejnené preklady štúdií G. Frolova o Štátnom ústrednom archíve starých písomností SSSR v Moskve,¹² A. Haasa a E. Hradeckého o stavovských fondoch ŠÚA v Prahe,¹³ W. Goldingera o rakúskych archívoch v rokoch 1918—1945¹⁴ a P. Mijatjeva o dejinách archívnictva v Bulharsku od oslobodenia spod tureckej nadvlády po vytvorenie Štátneho archívneho fondu roku 1951.¹⁵

Informatívna časť — recenzie a zprávy o odbornej literatúre a časopisoch — je veľmi bohatá a rozsiahla (zaberá bezmála tretinu textu) a svedčí o nevšednom záujme maďarských archívárov o zahraničnú odbornú literatúru.

Kronika prináša okrem iného aj nekrológ významného maďarského paleografa Hajnala Istvána. Číslo uzatvárajú ruské a francúzske resumé.

J. Žudel

LEVÉLTÁRI HÍRADÓ VII, 1957, 1—2. Levéltárak Országos központja Budapest 1957, 358 ss.

Prvá časť siedmeho ročníka maďarských archívnych zvestí vyšla skoro v dvojnásobnom rozsahu v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi. Úvodný článok z pera Ivana Borsu, vedúceho Krajinskej správy archívov, oboznamuje s novým organizačným začlenením maďarských archívov. Nariadením prezídia Rady ministrov Maďarskej ľudovej republiky č. 27 z 20. apríla 1957 bolo archívnictvo v Maďarsku opäť dané pod dohľad Ministerstva kultúry.

Číslo prináša mnoho pôvodných článkov venovaných riešeniu parciálnych problémov archívnej teórie i praxe, v ktorých sa nadhadzuje i rieši problematika usporadovania osobných archívov (Štefan Bakács), opodstatnenosť vecného triedenia registratúr (Andrej Szászi), agenda a písomností štátnych majetkov (František Oltvai), využitie novovekých písomností r. k. biskupských archívov pre bádanie (Alexander Petróczy) a aktu-

álne problémy reštaurovania a konzervovania archíválií (Helena Szöllös-Hasznosné).

Zaujímavý aj pre nás je svojím obsahom článok prinášajúci stručný prehľad archívneho materiálu vzťahujúceho sa na Uhorsko vo Francúzskom národnom archíve v Paríži (Archives Nationales de France). Nepochybne bude mať mnoho z tu uvádzaného materiálu aj bezprostredný vzťah k Slovensku, no z príliš stručných údajov ťažko možno vyfažiť konkrétna. Hodné spomenúť je, že v zbierke máp tohto archívu (skupina NN6) je Nova descriptio totius Hungariae 1559 (3), mapa Komárňanskej župy (20), mapa Abaujskej župy (21) a množstvo plánov miest väčšinou z 18. storočia.

Bezpochyby najvýznamnejším článkom tohto čísla pre slovenskú historickú verejnosť je zpráva konkrétne udávajúca straty spôsobené ohňom v dňoch 6.—8. novembra 1956 na tých fondoch Maďarského krajinského archívu, ku ktorým bol vydané základné inventáre.

Odhliadnuc od toho, že aj vo všetkých fondoch ústrednej povahy sú v Maďarskom krajinskom archíve vo veľkej miere zastúpené písomnosti týkajúce sa Slovenska, zhoreli aj mnohé regionálne fondy, najmä súdne, ktoré provenienčne vznikli na území Slovenska a až po vyrovnaní boli sústredené do Maďarského krajinského archívu v Budapešti. Veľkú stratu pre nás predstavuje úplné zničenie písomností predtiskej súdnej tabule so sídlom v Prešove z rokov 1724—1848 a 1861—1869.

Úplne zničené boli aj písomnosti súdov z obdobia Bachovho absolutizmu. Ide o tieto sudy na území Slovenska: Všetky písomnosti Hlavných zemských súdov v Bratislave a Prešove. Prezidiálne písomnosti zemského súdu v Bratislave a v Košiciach a župných súdov Banská Bystrica, Zlaté Moravce, Nitra, Dolný Kubín, Trenčín, Trnava, Rimavská Sobota, ako aj okresných súdov Bratislava, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Nitra, Trenčín, Trnava.

Prezidiálne písomnosti hlavných štátnych zastupiteľstiev v Bratislave a Prešove, štátnych zastupiteľstiev Bratislava, Banská By-

strica, Zlaté Moravce, Nitra, Dolný Kubín, Trenčín, Skalica, Trnava, Nové Mesto n. V., Rimavská Sobota a Levoča.

Prezidiálne písomnosti Pozemkoknižného riaditeľstva v Bratislave, Pozemkoknižného komisariátu v Nitre a Pozemkoknižného senátu v Dolnom Kubíne a Leviciach.

Všetky písomnosti hlavných urbáriálnych súdov v Bratislave a Košiciach.

Prezidiálne písomnosti urbáriálnych súdov Bratislava, Dolný Kubín, Zlaté Moravce, Šahy nad Ipľom, Komárno, Lipt. Sv. Mikuláš, Trnava, Banská Bystrica, Trenčín, Košice, Rimavská Sobota, Prešov a Levoča.

Z materiálov III. oddelenia (Rodinné archívy) zhoreli tieto archívy majúce vzťah k Slovensku: Esterházyovský archív z Pápy, Féljérvárovyvský archív (Šariš), Malonyayovský archív (Tekov), Plattkyovský archív (Liptov a Novohrad), Rákóczi-Aspremontovský archív (Šariš, Trenčín) a Rudnayovský archív (Nitra). Zo Z'chyovského archívu (do roku 1938 v Želovciach, okr. Modrý Kameň) zhoreli hospodárske a majetkové písomnosti z 19. storočia.

Okrem toho bol zničený i Magyaróvársky habsburský hospodársky archív, písomnosti filozofickej fakulty, právnickej fakulty (1798—1948) a lekárskej fakulty (1784—1938), budapeštianskej univerzity, písomnosti Národného divadla, Opery, Národného múzea (1824—1892) a Maďarskej historickej spoločnosti.

Podrobnejší výpočet zničeného materiálu pri tých fondoch, ku ktorým ešte neboli vydané základné inventáre, bude v Levéltári Híradó uverejnený neskôr.

R. Marsina

MITTEILUNGEN DES ÖSTERREICHISCHEN STAATSARCHIVS. Herausgegeben von der Generaldirektion. 9. Band, Wien 1956. Druck und Verlag Ferdinand Berger, Horn N.-Ö. Ss. 660.

Deviaty zväzok *Zpráv Rakúskeho štátneho archívu* neobsahuje ani jednu štúdiu, ktorá by sa zaoberala problémami archívnej teórie

a praxe. Všetky články sú prevažne historickými materiálovými štúdiami zaoberajúcimi sa riešením rozličných partiálnych otázok z problematiky rakúskych dejín. Všetky štúdie majú svoju materiálujú základňu v doteraz nepublikovaných písomnostiach z archívov a prevažná väčšina z nich i tieto písomnosti buď všetky, alebo mnohé uverejňuje aj v plnom znení. Chronologicky sa dve štúdie týkajú 17. storočia, jedna konca 18. storočia, osem 19. storočia a tri storočia dvadsiateho.

Zo sedemnásteho storočia je predmetom záujmu rakúskych historikov-archivárov v tomto zväzku skúmanie pramennej základne protokatolíckeho diela Fr. Kr. Khevenhüllera *Annales Ferdinandei* (Kurt Pebal) a neznáme listy P. Marca d'Avianos P. Gabrielovi Pontifiserovi, svedníkovi na španielskom dvore (Anna Coreth), ktoré sú príspevkom k osvetleniu mnohých zaujímavých podrobností života i politiky španielskeho dvora.

Alphonse Sprunck opisuje belgické povstanie proti Habsburgom z roku 1790 na základe zpráw podávaných vicekancelárom Jánom Filipom z Kobenzlu Kaunitzovi.

Hlavné ťažisko zväzku počtom článkov i ich rozsahom je venované 19. storočiu. Anna Hedwig Benna v článku Rakúske cisárstvo a rímska liturgia sa zaoberá opisom úsilia, ktoré vynaložil rakúsky panovnícky dvor na to, aby sa do spomienky v kánone Omše v dedičných krajinách dostala výslovná zmienka o rakúskom cisárovi. Pomery v Prusku (1815—1824) na základe zpráw gen. konzula, neskôr vyslanca v Lipsku Adama Müllera Metternichovi opisuje Jakub Baxa. Príspevkom k dejinám predmarcovej cenzúry v Rakúsku, dôležitej otázky pre skúmanie psychologických príčin revolúcie 1848 je článok Júliusa Marxa o cenzúrnych zoznamoch. Spô-

sob, akým sa počas dlhých letných dovolení dával Metternich informovať o politickom dianí i v podrobnostiach, osvetľuje článok Friedricha Waltera zverejňujúci korešpondenciu Metternicha s dvorným radcom Jánom Šebastánom Gervay (1842—1843). Rudolf Neck publikuje dva dokumenty o londýnskej emigrácii od Karola Marxa (z toho jeden doteraz nepublikovaný autograf). Erika Weinzierl-Fischer v stati o súčasných politických a diplomatických zpráwach o konkordáte z roku 1855 poukazuje na rôznosť náhľadov na užitočnosť tohto konkordátu pre Rakúsko. Vo svojej podstate nekonštitučný postoj Františka Jozefa k parlamentarizmu (z rokov 1867—1873) rozoberá Fritz Fellner. Revolučné pohyby a vnútorné pomery v cárskej ríši (1877—1884) na základe zpráw rakúsko-uhorských diplomatov opisuje štúdia od Ernsta R. Rutkowského. Svojou povahou obranný (proti talianskym prácam) je článok Hansa Kramera o tridentskom biskupovi Celestínovi Endrúci, ktorý bol pre svoje protalianske zmýšľanie počas prvej svetovej vojny internovaný v kláštore Heiligenkreuz. Zaujímavé podrobnosti o reštauračnom úsilí Karola IV. uhorského na základe zpráw francúzskeho obchodného ataše v Budapešti (1921) Raoula Chélardea publikuje Pavol Christoph. Napokon Adam Wandruszka uverejňuje neznáme listy rakúskeho štátnika Ignáca Seipela z rokov 1931—1932, týkajúce sa čiastočne jeho názorov paneurópskych (colná únia).

Okrem toho je v čísle zpráva o piatej konferencii rakúskych archívnych riaditeľov, konanej vo Viedni 17. a 18. mája 1955, bohatá recenzná časť a prehľad po obsahu rakúskych vlastivedných časopisov.

R. Marsina